

Abdulah Ocalan

Rastiya Ziman, Wêje û Çanda Kurd

ABDULAH OCALAN

**RASTIYA ZIMAN, WÊJE Û
ÇANDA KURD**

Weşanên Komîteya Ziman û Perwerdeya Kurdî

Abdulah Ocalan
Rastiya Ziman û Wêjeya Kurdî

Weşanên Komîteya Ziman û Perwerdeya Kurdî
Berhevkirin: Nusret Kurt

Ciyê Çapê: Çapxaneya Azadî
Dîroka Çapê: Adar 2007

Naverok

Pêşgotin	6
Dîroka Rastiya Ziman û Çanda Kurd	10
Li Ser Çanda Kurdistanê Polîtîkayên.....	
..... Asîmîlasyonê Yên bi Darê Zorê	22
Hebûna Çandî Ziman Pêkan e	27
Tevkujiya Çandî ji Ya Fîzîkî Xirabtir e	31
Zimanê Kurdî Tevkujiyekê Dijî	34
Divê Ji Bo Zimanê Kurdî Cihên Azad....	
.....Werin Afirandin	38
Tenê Nivîskariya bi Zimanê Kurdî Têr Nake	43
Roja Ronesansa Kurd Hatiye	44
Wêje Giyana Civakî ye	48
Destpêka Romanê Pêwendî ye	54
Divê Evîn Weke Têgîneke Bingehîn	
.....A Wêjeyê Were Hizirîn	67
Pêşvexistina Hezkirina Kurd Peywira	
..... Wêjeya Kurd e	70
Serkeftina Evînê Serkeftina Gel e	71
Ji Pirsra “Çawa Bijîn” re Bersiva Rast Roman e	77
Divê Romana Kurdistanê Xweser Be	82
Romana şoreşgeriya Kurd rasteqînêr e	90
Bilindbûyîn	96
Wêje hîmê giyanê ye	102
Mêtîngerî Hunerê jî înkâr dike	105

Pêşgotin

Pirtuka Rastiya Ziman, Wêje û Çanda Kurd ji gelek pirtuk, dahurandin û gotarên Serokê KKK (Koma Komalên Kurdistan) birêz Abdulah Ocalan hatiye berhevkirin. Lewra ev pirtûk bi ked û xebateke demdirêj hatiye pê.

“Ger ez dê nikaribim bi zimanê xwe yê zikmakî biaxivim, ger dê zarokên min nikaribin hînî zimanê xwe yê dayikê bibin, ma wê demê çi wateya jiyana min dimîne?”

Ev hevok pir bi zelalî û eşkere ji me re nirx, wate û giraniya zimanê zikmakî diyar dike. Ger mirovek nikaribe bi zimanê xwe yê zikmakî biaxive û nikaribe zarokên xwe hînî zimanê xwe yê zikmakî bike, gelo ma wê demê çi wateya jiyana mirov dimîne. Ger mirov neçarî zimanekî din were hiştin, ji ber axivîna zimanê xwe yê zikmakî bi salan di girtigehan de birize, ma çawa dikare jiyana xwe bidomîne û watedar bike. Lewra ji bo watedarkirin û bi şanazî domandina jiyana xwe tekoşîna hebûnê hewce dike. Ev tekoşîn him ji bo azadiya axivîna bi zimanê xwe yê zikmakî, him ji bo hunandina wêjeya xwe ya bi zimanê xwe û him jî ji bo jiyîna bi çanda xwe ye. Gelo îro çend kes ji me Kurdan dikarin bi azadî bi zimanê xwe yê zikmakî biaxivin, binivîsînin û bixwînin? Çend kes ji me dikarin bêyî bedêl û zoriyan li gor çand û nirxên xwe yên gelerî bijî? Ma ev ne mafên me yên xwezayî ne û hemû ji destên me hatine stendin? Vaye pirtuka Rastiya Ziman, Wêje û Çanda Kurd hindekî jî riya tekoşîn û bidestxistina van mafan destnîşan dike.

Ziman, wêje û çanda Kurdistanê, rexmî ku ziman, wêje û çandeke herî dewlemend a cîhanê ye, ji destpêka dîrokê hetanî roja îro jî her dem bi çewisandin, talan, qedexe û asîmîlasyonan ve rûbirû maye. Lê ji ber kok, dînamîk û qayimiya xwe, weke hemû serdemên ku bi çewisandin, talan û asîmîlasyonan ve rûbirû maye, îro, yanî di destpêka sedsala 21. de jî şarezaiya xwe ji piyan girtinê raberkiyê û hebûna xwe domandiye.

Bi pêşveçûn û mezinbûna şoreşa vejîna gelê Kurd re, her wiha di warê ziman, wêje û çanda Kurd de jî vejîneke bêhempa hatiye jiyîn û ketiyê ser qanaleke pêşketinê ya xurt. Lewra di gelek waran de ji ziman û çanda ku di nava pêlên dijwar ên asîmîlasyonan serdestan de diperpitî gelek berhemên giranbiha û nirxdar hatin afirandin. Van berhemên bi gelek aliyên xwe ve ji derdoreke pir fireh re da peyitandin ku, ziman û çanda Kurd hîna li ser xwe ye û dê bikaribe wisa berhemên nirxdar jî biafrîne. Rast e, gelek tişt bi vî zimanê hatine pê, û hindek serketin jî bi dest ketin, lê gelo ma ev ji bo zimanekî weke Kurdî bes dikir? Bêguman na! Vaye di vê xalê de Serokê KKK'ê birêz Abdulah Ocalan, weke ku di vejîna tekoşîna nû ya azadiya Kurdistanê de kiriye, dîsa ji me xwendewanan re azîne û rêbazên pêşveexistin û mezinkirina ziman, wêje, çand, perwerde ûhw destnîşan dike ku, divê em çawa bikaribin, bi zimanê xwe, bi nexşên çanda xwe rewş, derûnî û rastiya civaka xwe bînin ser ziman ku, bikaribin civakeke ronak, zana û afirandêr biafrînin.

Esas a ku di vir de tê xwestin baş were ditîn û were naskirin, azîneya rast a ronakirina gel e, lewra weke mînak ji vê yekê re berhema Fîlozofê mezin Ehmedê Xanî Mem û

Zîn tê raberkirin. Her wiha bal dikişîne ser erka Beko û Tacdîn. Erka Tacdîn ew e ku Mem (yanî gelê Kurd) û Zînê (yanî azadî) bigîne hev. Li hember vê yekê jî bi armanca negihandina gelê Kurd a ji azadiyê re Beko tê erkdarkirin. Bêguman a ku tê xwestin bi vê mînakê ve ji me re were gotin, ka çiqas em bi erka Tacdîn an jî bi ya Beko tevdiagerin? Û bi vê rastiye ji me re riya rast a gihandina Mem û Zinan (yanî azadkirina gelê Kurd) tê raberkirin.

Di nava rûpelên vê pirtukê de ji çawaniya evîna Kurd re jî li bersivê tê gerîn û ev yek di evîna Derwêşê Evdî û Edulê de şênberiya xwe dibîne. Lewra ya girîng jî gelaleya romana Kurd a serkeftî pênase dike û çawaniya vebêja rastiye jiyana Kurd tîne ser ziman.

Di hundirê pirtûka Rastiya Ziman, Wêje û Çanda Kurd de rastî ji destpêka dîroka Kurdan de tê bidestgirtin û hetanî roja me îro tê. Weke ku pirsgerêkên bingehîn ên Ziman, Wêje û Çanda Kurd tînin şîrovekirin her wiha çareserî jî tê ravekirin. Birêz Ocalan di vê pirtukê de tenê pirsgerêkên çanda Kurd bi lêv nake, her wiha pirsgerêkên vejandina çandên hemû gelên Mezopotamyayê –Ermen, Asurî, Keldanî ûhw.- tîne ser ziman û jê re riya çareseriyê destnîşan dike.

Em hêvîdarin pirtûka Rastiya Ziman, Wêje û Çanda Kurd bi naveroka xwe ya dewlemend, hînkar û rasteqîn ve bibe ronîya hezkar û tekoşînavanên Ziman, Wêje û Çanda Kurd.

**Komîteya Ziman û Perwerdeya Kurdî
Rebendan 2007**

*Ya ku bi salane li ser Kurdan tê sepandin, di wateya
siyasî de mêtîngerî, di wateya aborî de birsîtî, bêkarî,
xêzanî û talan, di wateya çandî de asîmîlasyon û tevkujî û
di wateya leşkerî de jî dagirkerî ye.*

Dîroka Rastiya Ziman û Çanda Kurd

Wexta ku em Kurdan û komên din weke hindekayîyan bi nav dikin û Kurdistanê jî weke welat destnîşan dikin, bêguman bi vê yekê re hindek zehmetî derdikevin holê. Li erdnîgariya Rojhilatanavîn têgeha welat bi gelek awayên cewaz ve tê destnîşankirin. Eger em ji serdema navîn ve dest pê bikin, tarîfên welat ên li ser hîmê olî zêdetir in; weke Diyarê Îslam, Diyarê Kafiran. Li gor qewm û etnîsteyê jî cihebûn hatine kirin, lê sînorên wê zêde zelal nînin. Dema sînorên komeke etnîk û qewm were pirsîn, bersivên werin dayîn zelal nînin. Bi giştî cih û warên mayinê yên eşîr û qewman têne diyarkirin. Li gor pêkhatineke siyasî nînin. Pêkhatinên siyasî zêdetir bingehê wan bajar in. Ji lewra erdnîgariya wan a lê bi bandor jî bajar in. Cih û warên eşîran jî zivistan û havînan diguherin. Sînorên Ereb, Tirk, Kurd, Fars û qewmên hîne di astên jêr de li gor çand û zimanên diaxivin, têne destnîşankirin.

Di bingehê têgeha Kurdistanê de peyva “Kur” radize û ev peyv bi koka xwe Sumerî ye. Di zimanê Sumerî de Kur tê wateya çiya yan jî koh. Daçeka “tî” jî aîdiyetê îfade dike. Bi vî awayî gotina Kurtî tê wateya qewmê çiyayî. Em ji BZ dikarin heta 3000 salan paş ve biçin. Em li wir dibînin ku hindek navên din jî hatine bikaranîn. BZ di salên 1000’an de cîranên wan ên başûr Luwîyan ji herêma Kurdistanê re bi

wateya “welatê gundan” peyva Gondwana bi kar anîne. Gond di zimanê Kurdî de hîna jî weke gund tê bikaranîn. Di dema serdestiya Asuriyan de peyva Naîrî bi wateya xelkê çem dihat xebitandin û heta em dizanin ku di navbera Dicle-Zê de Federasyona Naîrî hatiye avakirin. Ji bêşa wê ya dorfireh re peyva welatê Med, Madaîn, Maden hatiye bikaranîn. Di demên serdestiya Asuriyan de BZ di navbera salên 1300-1600’an de em dibînin ev peyv û nav bi awayekî berfireh hatine bikaranîn. Em peyva Urartu jî dikarin bi heman analîzê bibêjin ku Urartu tê wateya cihê bilind, welatê bilind û welatê zozanan. Ji ber ku Sumer li Mezopotamya Jêr diman timî navên bilindahiyê îfade dikin, li zozanê Kurdistanê kirine. Peyva Hûrî jî bi ihtimaleke mezin ji heman çavkaniyê tê. Tê wateya xelkê welatê bilind. Yanî dîsa bi wateya qewmê çiyê ye. Komagenes bi koka xwe bi navkirineke Helenî ye. Qraliyeta Komagene BZ li derdora 250 û PZ sala 100’an li Semsûra îro jiyaye. Peyva kom hînê jî ji bo komên niv-koçer û cîhûwarên wan bi wateya zom tê bikaranîn. Peyva “gen” jî bi wateya nîjad, qebîle û eşîretê tê. Komagene tê wateya diyarê eşîrên niv-koçer.

Di serdema navîn de, di dema seretayî ya Siltanên Ereb de peyva “beled- El Ekrad” bi wateya herêma Kurdan tê bikaranîn. Siltanên Selçuqîyan ku bi Farsî dipeyvîn, bi wateya îro bû diyarê Kurdan peyva Kurdistanê bi awayekî fermî yekem car weke xwediyê dewletê bi kar anîn. Piştî Siltanên Osmanîyan, nemaze bi dema Siltan Yawuz Selîm re peyva hikumetên Kurdistanê û eyaletên Kurdistanê pir tê bikaranîn. Bi zagonameya çolteran a di asla 1848 û 1867’an

de eyaletên Kurdistanê fermî tên avakirin. Di serdema meşrutiyetê de mebûstiyên Kurdistanê têne tesîskirin. Mistefa Kemal di salên 1920'an de gelek beyaname û fermanên naveroka wan Kurd û Kurdistan dane. Polîtîkaya înkare bi awayeke fermî zêdetir piştî tepisandina serhildana bi polîtîkayên asîmîlasyonê ve pêş ketiye. Bi nameya welatê Kurd û Kurdan, Kurdistan, belkî jî weke welat û xaka herî kevin ê dîrokê xwedî cihêkî cewaz e. Ji bo navê wê were hildan. Lê em wexta ber bi roja me ya îro ve tîn, ji wateya siyasî wêdetir bi wateya jeo-çand tê bikaranîn. Bi biryandina ji bo damezrandina welatê federe ya Kurdistana Iraqê, êdî peyva Kurdistanê dê bi wateya siyasî jî pir caran derbîkeve pêşberî me. Ya girîngtir, bi bûyerên siyasî yên PKK re rê li ber wan vekiriye, Kurdistan jî peyveke wêdetir weke têgeheke siyasî û civakî di qada navnetewî û herêmî de bi awayekî berfireh hatiye naskirin.

Ravekirin û terîfeke civaka Kurd hîna hêsantir e. Gelê Kurd û heywan xwedîkirin, cotkarî û çiya heman tişt in. bajarvanî weke têgeh ji Kurdan dûr e. Belkî jî gunditî di dîrokê de rastiyeke civakî ye ku pêşiyên Kurdan pêk anîne. Kurd çendî gundî û koçer bin, ew çend jî ji bajarvaniyê dûr in. Komagene pir baş rave dike ku nîv-gunditî nîv-koçertî nîzama tevgerê û cihûwarê hezar salan a Kurdan e. Bajarên wan jî zêdetir, dagirkeran ava û tijî kirine, lê ev yek nayê wê wateyê ku Kurdan bajar ava nekirine û nebûne xwediyên şaristaniyan. Di serî de dewletên Urartu, Med û Mîtan, tê zanîn ku bûne xwedî gelek bajar û şaristaniyan. Di serdema navîn de têra xwe bajar û hikumetên eyaletan avakirine. Lê ji ber ku dewlet û hikumdarên ku avakirine, temendirêj

nebûne, bajar zêdetir bûne biryargehên hêzên dagirker û ji civakên hawirdorê pêk hatine. Di serdema seretayî de Sumer, Asur, Aramî, Pers û Helen bandora muhra xwe li ser berhemên çandî û nivîskî dixînin. Lê di serdema navîn de ziman û çanda Farisî û Erebî şopên xwe hiştine. Gelek rewşenbîr, dewletdar û fermandarî bi vî ziman û çanda cîran ve rol lêyîstine. Tevî ku çand û zimanê Kurdî hîm û kokeke wî ya kevnare heye jî bi sedema ku kêmbûye zimanê nivîsê û nebûye zimanê dewletê, nekariye belgeyan li dawîya xwe bihêle û bi pêş bikeve. Dîsa jî çanda Kurdî bi riyên cuda, bi hebûna xwe ya etnîk a dijî û berhemên dîrokî heta roja me ya îro tê. Çand û zimanê Kurdî, bi ihtimaleke xurt ku –gelek arkelog vê dîtinê rave dikin- weke çand û zimanê yekemîn şoreşa neolotîkê li quntara çiyayên Zagros-Toros daye destpêkirin. Bi demê re bingehê hemû çand û zimanên koka wan Hint-Ewropayî ye, pêk anîye. Tê texmînkirin ku, BZ ji salên 9000’an pê ve ne bi fîzîkî, lê bi awayekî çandî li erdnîgariya Hint-Ewropayê belav bûye. Em pêkhatinên wê bi xwe jî BZ 15.000-10.000’an bi ihtimaleke mezin, bi derketina ji çaremîn serdema qeşayî (BZ 20.000-15.000) weke ziman û çanda herî otoktan –xwecih- pêk hatiye. Etnîsîteya Kurdî BZ bi salên 6.000’an de êdî pir cihewaz dike. Em li ser dîka dîrokê yekem car wan bi navê Huriyan (BZ 3000-2000) dibînin. Sumerî li ser daristan û madenên xwe, nifşên Huriyan jî bi dewlemendiya xwe ya şaristaniyê bi hezarên salan bi tekoşîneke eşîr-parastinê li ber hev dane. Ev diyalektîka dîrokî bi Babîl, Asur, Hîtî, Îskî, Pers û Helenan re dewam dike. Belkî jî tu qewm û nifş bi qasî Kurdan di eşîrên beramber ên koçer û bicihbûyî de cih

negirtine. Ji bo şaristaniya Sumeran bigihê, Hîtît, Luwî, Îon û Persan rola Hurî û Medan diyarker e. Ji ber vê rastiye, ku gelên behsa wan tê kirin, nêz-dûr ji koma zimanên Hint-Ewrûpa ne.

Di dîroka Heredot de pir eşkere tê dîtin ku ziman û çandan bandora xwe li Helenan kirine, çavkaniyên wî Medî ne. Helenî BZ hetanî salên 900-400'an pir zêde di bin bandora Medya de jiyane. Gelek hêmanên çandî yên madî yên manewî di vê serdemê de ji çavkaniyên Urartu, Med, Persan wergirtine û bi senteza xwe ve dewlemend kirine. Tê texmînkirin ku pêşiyên Kurdan Hurî (BZ 2500-1500) dîsa Mîtanîyan bi koka xwe Hurî (1500-1250) Naîrî (BZ 1200-900) Urartuyî (BZ 900-600) Medî (BZ 700- 550) di van deman de bi konfederasyonên eşîr û qraliyetan ve jiyane. Civaka Kurdan a di van deman de hiyerarşik e û derbasî dewletê dibe. Mirov çav didêre ku nîzamekî xurt ê bavikanî danîne. Ji ber ku di serdema neolotîk a cotkariyê de jin hîna çalak e. Di civaka Kurdan de jin xwedî giranî ye. Îhtimaleke xurte ku jinê ev hêza xwe demeke dirêj bi kar aniye. Bingehe wê şoreşa cotkariyê ye. Hêmanên mêbûnê yên di ziman de û kulta xwedewendiyê de starê belge yên ku heqîqetê piştrast dikin.

Zerdûştî BZ bi salên 700-550'an de weke şoreşeke zîhniyeta Kurdan pêş ketiye. Zîhniyeta Zerdûşt xwe dispêre cotkariyê; ji heywanan pir hez dike, li ser hîmê wekheviya jin û mêr e, weke têgihiştineke exlaqî ya azad e. Ev çandek e, him bi cihoka Persan ve diherike Rojhilat him jî bi cihoka Helenîyan ve diherike şaristaniya Rojava û bandoreke xurt li wan dike. Li ser xeta çanda Rojava-Rojhilat ji hev dibe.

Bandoreke xurt li ser herduyan jî dike û di teşegirtina şaristaniyê de herî kêr bi qasî Musevîti û Îsevîtiyê rola civakbûnê lêyîstiyê. Şaristaniya Persan, a rastîn şaristaneke ku Medan avakiriyê û şaristaniyêke Med-Persan e û tevî nîşên Persan dewam kiriyê. Di dîroka Herodot de ev rastî pir eşkere diyar dike. Ji serî hetanî dawiyê etnîka duyemîn e, hevparê împaratoriye ye. Di dema Sasaniyan de jî heman rewş didome. Di heman şaristaniya Îranê de heke mirov rola Kurdan di rêza duyemîn de nebîne, wê helwesteke realîst be.

Pêşiyên Kurdan di serdema seretayî de nîzama baviktîyê pir xurt dijîn. Lê cihêbûna çînayetiye kûrahiye ne jiyane. Tevî ku hiyerarşiya wan xurt bû, cihebûna çînan qels bû, ev yek jî bandora eşîrî ya koçerîya li ser çiya ye. Komên eşîr – qebîleyên weke komên xizman di nava xwe de keys û firsendê nadin pêşketinên koletiyê. Jixwe koletî zêdetir berhemeke bajarvaniyê ye. Di civaka Kurdan de hêmanên folklorîk zêdetir destanwarî ne. Ji ber ku destan bi giranî qehremaniyan tîne ziman, bi ihtimaleke mezin jî serdema hiyerarşik mane. Kokên awazên di destanên Mem û Zîn, Memê Alan û Dewreşê Evdî de hetanî bi muzîka Sumeran diçin. Dîsa ihtimaleke mezin e, bi cihoka Sumeran jî nîşên Huriyan BZ di salên 4000'an de digihê me û afirênêriyêke wan e. Nîzama Muzîk û lîstikên Kurdan, li Rojhilatanavîn çanda herî zêde gurr û xwedî nîrxên hûnerî ye. Mirov hebûna dîrokî ya Kurdan herî zêde dikare di muzîk û govenda wan bibîne. Dîsa mirov bi heman awayî dikare bi çavdêriya li sekna jinê, di kinc, lixwekirin û şewazê wê de, di tenikiya rûnîştin û rabûna wê de bibîne. Esaleta nîşên Kurd çavkaniya wan serdema seretayî ye. Xwezaya tune de,

çiya, berxwedana li dijî dagirkeriyê, domdar û bêrihm dîrokeke demdirêj di pêkhatina vê esaletê de xwedî roleke bingehîn e.

Em difikirin ku bi ketina serdema navîn re dema Helenê şop hiştine. BZ di salên 300'an de Abgara navenda wan Urfa, Komagene navenda xwe Semsûr, Samosat û milkiyeta Palmîra ya li Suriyê xwediyê heman taybetiyan e û di bin tesîrên xurt ê Helenan de ne. Ya rastîn, di dîrokê de yekemîn mînakên herî delal ên senteza Rojhilat – Rojava pêk anîne. Ev şaristaniyên ku heta fetha Romayê dewam kirin –herî dawî ketina Palmîra BZ di 269'an de ye- qonaxa herî girîng a pêşketina li herêmê temsîl dikin. Berhemên dîrokî yên li Palmîra, Nemrût û Urfayê ji wê demê ve mane. Ev şaristanî tekîliyeke wan a zêde bi Kurdan re heye. Di wê demê de em dibînin ku du ziman Aramî û Helenî weke hevrikên hev derbikevin pêş. Li hemberî van şaristaniyên serdest ên zêdetir bazirganiyê re mijul dibin, Kurd jî zêdetir bi cotkarî, koçeriyê ve hawirdora xwe ava dikin. Berhemên vê yekê nîzama hetanî roja me ya îro dewam dikin heye. Xerîbtîya navêndên bajar û Kurdîtiya gund û koçeriyê mîna dualîteyeke diyalektîkî ne.

PZ di serê sedsala 3. de împaratoriya Sasanî derket holê û di nava wê de jî giraniya Kurdan neguherî. Zerdûştî bingehê îdeolojîk bû. Xwe spartibûne, nûbûna wê ew e, PZ di salên 210-276'an de Manî dike pêxember, ji hemû dînan Manî dixwaze sentezekê biafrîne û pê zîhniyeta bingehîn a împaratoriya Sasanî û Romayê bihûne. Her wiha pê re aşî û ronesanseke pêk bîne. Lê li xezeba rahîbên Zerdûştî yên mihafazakar diqelibe û tê kuştin. Dîsa weke xeteke xurt a

zîhniyetê heta roja me ya îro şopa xwe hiştiye. Belavbûna Xiristiyaniyê jî rastî vê demê tê. Nemaze di serî de Urfa û Nisêbînê re –Nizîbîs- weke navendên xurt ên Xiristaniyê bandorê li ser Kurdan dike. Hindek cih dibin Xiristiyên, lê hebûna Zerdûştiyê li cem Sasaniyan serkeftinek e. Tam a Xiristaniyê asteng dike.

Em dikarin texmîn bikin ku avahiyên feodalîzmê li cem Kurdan di dema Sasaniyan de (PZ 216-652) pêş ketine. Mirov dikare Manîtiyê weke Îslama zû hatiye, binirxîne. Manî bi xwe Hz. Mihemedê zû hatiye dinyayê ye. Lê bandora şerên dijwar bi navbera împaratoriya Sasanî û Romayê de nemaze li ser xeta Amed, Nisêbîne bi salan dewam dike. Berovajî dema Helenîstîk civak rûyê pêşketina rihetiye nabîne. Di navbera Xiristiyaniyê û Zerdûştiyê de hevriyek bûye. Nesturîtî ekolek e Xirîstiyaniyê ye, di bin bandora Sasaniyan de weke navrikek tevgeriyye. Xirîstiyaniyê nasnameya Suryantiyê werdigre, bi vî awayî di vê demê de têra xwe bi liv û tebat dibin. Nexasim gelek xebatên qîmeta wan a arşîvê heye kirine. Di belavbûna Îsewiyetê de ji Grêkan zêdetir rol lêyîstine. Gelek psîkopos perwerde kirine û gihandine. Texmîn tê kirin ku, wêjeyeke xurt derxistine. Li Urfa, Nisêbîn û Sêrtê akedemiyên pêşketî avakirine. Di avakirina navenda zanistê ya gundî Şahpûra Sasaniyan para wan li ber çav e. Zimanê Aramî weke zimanê hevpar bandora xwe dewam dike. Grêkî ber bi Rojava qada Bîzansan ve diçe. Aramî li Rojhilat dibe zimanê serdest ê bazirganî, wêje û olî.

Em dikarin texmîn bikin ku Kurd di vê demê de (PZ 250-650) kevneşopiyên xwe yên feodal pêş de birine û di vî warî

de civakê xwe veguhertiye. Pêşketina feodalîzmê cihêbûna di avahiya etnîkî de jî nîşan dide. Di civaka Kurdan de tayên feodaliyê her ku diçe xurtir dibin. Di serdema pêşketina şaristaniya feodalîzmê de şoreşa îslamê dikeve rojevê. Ya esas, îslamiyet têkîliyên tund ên koletiyê û tayên etnîk ên li pêşiya pêşketinên kelem in. Li ser hîmê bajarbûnê vediguherîne û nîzameke hîna pêşketî, civaka feodal li ser bingehê şoreşa zîhniyetê û îdeolojîk ava dike. Ya li Ewrûpa, Hind û Çînê bi tekamuliyet û beridandinê pêk tê, li vir bi riya şoreşan ve diqewime. Îslamiyet di şaristaniya Rojhilata navîn de şoreşa herî mezin e. Hema hetanî sedsala 12. di pêşketina civaka feodal de rola avakirina polîtîka û îdeolojîk dilêyîze.

Bi hilweşandina Sasaniyan re (PZ 650) îslamiyet di nava Kurdan de jî bi lez belav dibe. Arîstokrasiyeteke feodal diafrîne. Hêzên dewletparêz û hiyerarşîk ên Kurd di bin bandora Erebkirineke xurt de vediguherin û di vê demê de dibin yek û ji komên herî xurt a siyasî û civakî. Bi xanedaniya Eyûbiyan a Kurd (PZ 1175- 1250) xanedaniya herî xurt a siyasî li Rojhilata navîn pêk hatiye. Di nava Kurdan de jî têra xwe bi tesîr bûne. Li aliyê din, Siltaniya Selçûqiya ya ji Ebasiyan PZ di salên 1055'an de împaratorî wergirt, bi Kurdan re jiyaye. Hîna jî mîna Kerkûkê ev jiyana hevpar bêşer derbas bûye. Dewletên feodal ên bi koka xwe Kurd mîna Şedadî, Kurê Bubeyhan û Merwanî (PZ 990-1090) pêşketine. Her wiha gelek Begitî û hikûmetên Kurd hatine damezrandin. Kurên Şerefxan ên navenda Wan, Bêdlîs bû, begitiya herî demdirêj ava kirine. Vê begitiyê hetanî dema Siltan Qanunî Silêman hebûna xwe domandiye.

Taybetiyên civaka feodal rê li ber veguhertineke girîng a zîhniyeta civaka Kurd vekirine. Şop û bermahiyên Zerduştîyê ji bilî li cem Zerduştîyan –Yêzîdiyan- tune bûne. Bi ihtimaleke mezin ev guherîn bi pêşketina hevkarên Kurd de xwedî roleke dijşoreşê ye.

Li bajarên dibin Misilman zimanê Erebî xwedî bandor e, lê dîsa jî di çand û zimanê de Kurdî de paşketin nîne. Yekemîn tomarkirinên destanan bi awayekî nivîskî weke Ehmedê Xanî di vê demê de derketine rastê. Çanda bi islamê nuximandîye, mîna li cem her koma etnîk hatiye dîtin, li cem Kurdan jî pir kûr rihên xwe berdane. Tevî vê yekê li Başurê Kurdistanê bi eşîrên Ereban re –nemaze Şemaran re hetanî roja me ya îro- şer timî dewam kiriye. Destana Derwêşê Evdî, destana van şeran e. Ev destaneke şopên xurt ên çanda Kurd nîşan dide û di koka xwe ya Zerduştîyê de îsrar dike. Tê texmînkirin ku ev bûyer di sedsala 18'an de qewimiye. Di nava îslamê de Zerduştîyetî mîna çandeke tekoşer û berxwedaniyê ye. Berxwedaniyeke resen û esl a çanda Kurd e, li dijî biyanîbûn û xerîbketinê. Elewîtiya qels û xwe bi îslamiyete nixumandîye û alîgiriya Hz. Elî dike. Piştî Zerduştîyê çanda Kurdan a herî tekoşer e, mîna Şîatiya Kurd be. Li beramberî vê yekê, nemaze Kurdên başur ên nêzî deştê bi baweriya îslamê ya Sunî dibin xwedî karektereke hevkar û paşverû. Ev derdorên xwedî zîhniyeta bazirgan-feodal çanda nifşên xwe înkâr dike. Nûnerên vê zîhniyete ku li herêmên nêzî Urfa, Mêrdîn û bajarê Sêrtê di nava îxaneteke super de ne. Pir bi awayekî seyr û ecêb hevkar in û berjewendperest in. Kurdên di bin bandora Îranê de hîna

kêmtir xirab bûne. Cewherê xwe yên netewî hîna bi awayekî otantîk diparêzin.

Yên Tirk- Kurd de ne. Ji şer dûr in. Bi bandor Bîzansan jî piştgiriya hev dikin û di nava têkîliyên dostane de ne. Xiristiyanîya Ermenî û Suryaniyan jî di vê yekê de roleke girîng lêyîstîye. Şerê Melazgirê yê 1071'ê di cewherê xwe de şereke ku xwe dispêre îtîfaqa Kurd-Tirkan. Eger Siltan Alparslan xwe nespirtibûya Kurdan pêkan nebû bibûya xwedî serkeftinê. Di vê demê de êşîrên Tirkmenan ên di nava nîş û çanda Kurdî ya bi cihbûyî de, li asîmîlasyonêke girîng rast hatiye. Vê pêvajoyê hetanî dawîya sedsala 19. dewam kir, bi komarê re berovajî dageriya.

Kurdên bi tevahî dikevin bin bandora çanda feodal a serdema navîn, çendîn çînbûyîna feodal dijîn ew çendê di jiyana azad de paş ve dikevin. Koletiya feodal timî li dijî azadiya eşîrtiyê pêş ketiye û di xerîbketina zihnî de qonaxêke girîng pêk tîne. Tevî gelek rewşenbîrên îslamê yên Kurd ghiştine jî, ji ber meylên dewletê yên hevkar nekarîne bandoreke mayinde bikin. Di serê pesindar û hevkarên dewletê de Îdrîsê Bedlîsî tê. Li Çewlikê di hîlbijartinên herêmî yên herî dawî sala 2004'an de komeke koka wan terîqeta Neqşîbendî –terîqeta Şêx Seîd- diruşmeke pir balkêş qêrîyane. “Îdrîsê Bedlîsî li vir e, Yawuz Selîm li ku ye!” mirov dikare li bendê be ku serokwezîr Erdogan rola Yawuzekî duyemîn bilîze. Eger xiyaneta Neqşîbendiyê bi tevahî li Kurdistanê neyê nîrxandin şensê şoreşa ronîbûnê nîne. Li beramberî vê, ronîbûna Elewîyan bi koka xwe Kurd hîna erênî bûye.

*Yê ku qeyd û kelepçe li zimanê wî hatibe xistin, li mejiyê
wî, dilê wî nerîna wî jî qeyîd û kelepçe hatiye xistin.*

Li ser Çanda Kurdistanê Polîtîkayên Asîmîlasyonê yên bi Darê Zorê

Yek ji polîtîkayên civakî yên blokên îqtîdar û şer, herî zêde serî lê dane polîtîka asîmîlasyonê ye. Bi gotineke giştî asîmîlasyon, helandin û bişaftina çandê ye. Blokên îqtîdarê û şer bi polîtîka asîmîlasyonê dixwazin komên ku di bin destên xwe de digrin, ji qabiliyeta berxwedanê bixînin û ji bo vê yekê jî amurên destên wan de distînin. Di serî de li ser zimanê herêmî ku zihniyetê îfade dike zimanê serdest tê ferzkirin. Bi rêya zimanê fermî çanda zimanên herêmî têne baskokirin û nikarin di jiyane de rol bilêyîzin. Çand û zimanê serdest weke zimanê xwendin, siyaset û aboriyê ji bo kesên bi kar bîne xwedî sud e. Kesê çand û zimanê bindest jî bi kar tîne wenda dike. Di nava vê dualiyê de zehmet dibe zimanê herêmî xwe li dijî zimanê îqtîdarê rabigre. Hela ger ev ziman nebîbin ên nivîsariyê û zaravayê xwe yê sereke dest nişan nekiribin. Wê dawîya van ziman û zaraveyan tarî be. Asîmîlasyon ne tenê li ser ziman her wiha li ser hemû saziyên civakî yên îqtîdarê şekil dane wan tê meşandin. Dîn û netewê serdest di her astê de li gor rastiya saziyê tê dawerivandin. Sazî hetanî di warê siyasî, civakî, aborî û heta zihnî de bi awayekî fermî were naskirin û bi awayekî hiqûqî were parastin, saziyên hindikariyên din û yên têkçûyî xwe li gor saziyên serdest an bi zorê yan jî bi dilê xwe, li

asîmîlasyonê diqewimin û di nava fermiyetê de cihên xwe digrin. Zordarî aborî û berjewendiyên siyasî çiqas bikevin rojevê helandin jî ew çend zû dibe.

Li ser hebûna çanda Kurdistanê herî kêr bi qasî şer û terorê asîmîlasyona bi darê zorê roleke texrîbkar lêyîstiyê. Em dikarin heman rêbaza dîrokî pêk bînin û biçin hetanî serdemên seretayî. Eger em bibêjin çand û zimanê Sumerî ziman û çanda herî mezin a asîmîlasyonê bû, divê weke gotineke nepixandî neyê dîtin. Em vê yekê ji nîzama hevok û peyvên wê fêr dikin. Berê zimanê Sumerî û li gor rêzê Hurî, Mîtanî, Urartu, Medî û Persî, piştê jî li gor rêzê zimanê Babilî û Asurî çavkaniyên wan Aramî ne. Paşê jî Aramî di serdemên seretayî de li Rojhilatanavîn zimanên asîmîlasyonê mezin bûn. Mirov dikare vê rastiye di pirtûkên Hîtî, Urartu, Mîtanî, Med û Persan de bibîne. Mîna Îngîlîziya îro zimanê Aramî jî weke “înterretîsîte” ya wê demê zimanê hevpar ê ji hev du fêmkirî bû. Nexasim arîstokrasî û bûrokrasiya dewletê yek ji zimanekî zêde bi kar tîne jî zimanê Aramî ye. Zimanê herêmî tevî zimanê Aramî tê bi karanîn. Mîna ku em îro jî dijîn, zimanê fermî yê îqtîdarê di danûstendinên fermî yên dewletê de esas tê dîtin û di wê demê de Aramî- hîne berê Akadî û Sumerî- zimanê esasî ye. Zimanên herêmî zêdetir di nava gel de ku kesên xwendin û nivîsandina wan nîne weke amurekî ragihandina devkî bi kar tînin. Mirovê vê rastiye dikare di pirtûkên Urartuyan de bibîne. Çawa ku piraniya rêveberên dewletên bindest bi zimanên Îngîlîzî û Fransî dipeyivin.

Di pirtûkên Persan de cihê Aramî eşkere ye. Di wê demê de li hemû rojhilatanavîn him zimanê dîplomasiyê him jî

zimanê bazirganiyê ye. Di hemû tomarên pêwendîdar de tê dîtîn ku asîmîlasyon di mîmariya rêveberiya dewletê wêjeyê û hiquqê de roleke mezin lêyîstiyê. Heta tê texmînkirin ku Îsa jî bi Aramî zanîbûye. Zimanê Suryanî ku şêweyekî netewî yê Aramî ye. Amurekî din ê asîmîlasyonê ye. Zimanê Îbranî hînê di qadeke bi sînor de xwedî bandor e. Lê Helenîzm ji ber ku di rewşa dijber de belav dibe, zimanê Helenîzmê li rojhilatanavîn xwedî bandor e. Mîna Îngîlizî û Frensiya îro. Helenî û Suryanî jî bi hev re di riyekê de ne. Her du jî li Kurdistanê nemaze li bajaran ji bo bitesîr bibin têdikoşin. Riha ji bo vê yekê mînakeke xweser e. Aramî çandeke kûr e ku Ermenî, Suryanî, Erebi, Kurdî û herî dawiyê jî Tirkî jiyaye. Lê belê di heman demê de rê li ber asîmîlasyonêke dijwar û kozmopolîtîzmeke zêde vedike. Mirov ji rewşa îro ya Rihayê vê rastiye baş dikare fêhm bike.

Rola zimanê Suryanî di çanda Kurdistanê de ji Erebiya paşê li pêştir e. Mirov dikare bibêje weke zimanê ronîbûnê rol lêyîstiyê. Ya esas ji ber ku Suryanî li bajaran rûniştin, ev encam derdikeve holê. Kurd weke xelkê Komagene zimanê devkî yê koçerî û gundîtiyê zaraveyên Kurdî bi kar tînin. Çavkaniyên wan ên nivîskî bisînor in, lê nayê wê wateyê ku qet nînin. Nemaze li paytexta Mîtaniyan Waşukaniyê (li ser sînorê îro yê Suriyê-Tirkîyê bajarê Serekaniyê û Amudê) gelek tomarên nivîskî raber dikin ku BZ di salên 1500'an de proto-Kurdî weke zimanê nivîsê hatiye bikaranîn.

Li Kurdistanê BZ di salên 300-250'an de di heman qraliyetên Helen de hebûna xelkê bi koka xwe, Helen û nemaze giraniya wan a li bajaran nîşan dide. Ku zimanê Helenî demeke dirêj hatiye bikaranîn. Mîna rola zimanekî

mêtîngeriye rol dilêyîze fena di roja me ya îro de bajarên Kurdistanê bi çand û zimanên biyanî dijîn. Xelkên li derveyî bajaran jî bi çand û zimanên xwe yên herêmi dijîn.

Bi Îslamiyetê re zimanê derdikeve pêş zimanê Erebi ye. Erebi ku berê zimanê bedewiyan bû, bi bajarbûn û derketina Îslamiyetê re li Rojhilatanavîn bû zimanê herî xwedî prestîj. Zimanê zanist û wêje ye. Erebi weke zimanê fermî ye iqtîdar û şer serdestiyeke mezin bi dest xist. Li hemberî zimanê qels ên bi koka xwe Efrîqî li hemû bakurê Efrîqa û heta başurê Zagros-Torosan serdest bû. Çand û zanist jî bi Erebi tê kirin û tê jiyîn. Xwedî cihêkî cihêwaz e. Yên zimanê Erebi bi kar tînin, dikarin di nava bürokrasiyê de cih bigrin, dikarin di nava çîna ilimdaran de cih bigrin û ilim bikin. Ji lewre Erebi zimanê mezinbûn û berjewendiyan e. Girîngiya wê ya hetanî îro jî deyndarê van rastiyan madî ye. Piştî Erebi rola Farişî hîna bisînor e. Ew jî nexasim bi desthilatdariya Selçuqiyan li Îranê bû zimanê fermî û belav bû. Kengî Selçuqî Anatolyayê zevt dikin û dewleteke navenda wê Konya, avadikin jî zimanê fermî Farişî ye. Mewlana berhema xwe ya bi navê “Mesnewî” bi Farişî nivîsandiye. Zimanê Tirkî jî weke zimanê Kurdî wê demê xelkê li derveyî bajaran weke amurê axaftina devkî û wêjeyê bi kar tînin.

Serdestiya Erebi, li Kurdistanê bitesîr bû. Nemaze tebeqeya mele- seydayan zimanê Erebi weke zimanê îbadetê dibînin û ev yek dibe sedema bandoreke dijwar. Her wiha xelkê li bajaran dilê xwe dibijînin şewaza jiyana Ereban. Em ji kinc lixwekirinê şikil û şibût bigrin hetanî dara nifşan a xwe digihîne Ereban, dibe mode. Di çîroka her xanedariyê de qulbeke Erebi pir normal dibe. Serdestiya di warê

perwerde, hîndekarî, mode, siyaset, dîplomasî, huner û zanistê de li ser zimanekî mîna Farisî ku di warê dewletê de xwedî ezmûn bû jî, bandor kir. Nîv bi nîv dagirkeriya Ereban diqewime, hemû Rojhilatanavîn nav û leqebên Erebî li xwe dikin. Ev serdestî hetanî pêşketina têgihîştina netew-dewletan û netewan bi awayekî dijwar didome.

Bi belavbûna sîstema kapîtalîst û şikilgirtina netew-dewlet ve pêvajoya asîmîlasyona li ser çand û zimanê Kurdî hîna diwartir dibe. Li zordestiya Erebî û Farisî ya Tirkî jî zêde dibe. Di serdema seretayî û navîn de çand û zimanê Kurdî yê di nava etnîsîteyê de hebûna xwe parast. Bi derfetên teknîk û zanistê yên zêdebûn sê çand û zimanên serdest weke çand û zimanên fermî bi bandora xwe zimanê Kurdî baş pelixandin û helandin. Çand û zimanê ku di serdema navîn de jî gelek berhemên wêjeyî (mîna Ehmedê Xanî, Mem û Zîn) dan, di bin zexta siyasî de her ku çû teng bû. Kurdîtî weke çand û ziman xistin rewşeke biguman. Kirin mijara guneh û gunehkariyê, her ku çû Kurdbûyîn krîmînalîze kirin. Bi pratîka herî dijwar a guneh-zindan a bûrjuvazî re rûbirû hate hiştin. Pirsgirêkên têkîliya xwe bi rastiya Kurd re hebûn, di kategoriya gunehên xeter de hatin hesibandin. Her sê netew-dewlet jî –Tirk, Fars û netewa Erebi– ji çand û zimanê dewletê wêdetir li ser hemû hebûna wê helandin dûrkerin û kampanyayeke bi çand û zimanê serdest ve girêdan û bi dijwarî dan meşandin. Perwerdehiya bi zimanê zikmakî Kurdî jî tê de hemû dibistanên perwerdeheyê lê hatin qedexekirin. Lê derfet û îmkanên wî yê hebûna dikaribûn li dibistanên netewê serdest modernîzm hînbibûya Kurd û Kurdî di her warî de li derveyî modernîzmê hate hiştin.

Çapkirina pirtukan rojname û mûzîkeke herî normal a Kurdî weke Kurdewarî hate hesibandin û di çerçoveya guneh de hate qebûl kirin. Lê wan bi xwe di zimanê xwe de netewparêziyeke Hîtler li dawiyê bihêlin dikirin. Ji teoriyên wan ên netewê herî mezin gav nedihatîn avêtin. Miletê necîb navê Ereban bû. Tirkîti rastiyeke bexteweriyê bû. Farisî esilzadeyiya herî mezin a dîrokê bû. Hisên netewparêziyê yê kapitalîzmê şiyar kirin. Bûn xwedî bandoreke narkotîkane, ku hemû rewşên paşverû binuxûmîne.

Lê sêyemîn pêngava mezin a globalbûna kapitalîzmê mezinbûna lokaliyê weke nirxekî pêşveçûna teknolojiyê ye. –radyo, tv- qedexeyên li ser ziman bêwate kirin. Xebatên li derveyî welat kirin ku hindekî Kurd û Kurdiî bi ser xwe ve werin. Bêguman di bingehe vê rastiye de bandoreke diyarker a têkoşîna hemdem hebû. Berxwedana demokratîk a netewî bi xwe re nasnameya Kurd, ziman, çand û ji xwe piştrastî anî. Li dijî zora şer –îqtîdarê ya asîmilasyonê- bi darê zorê afirand. Ji berxwedana xwe parastinê ji nû ve derketina çand û zimanên netewî re pîriktî dikir.

Hebûna Çandî Bi Ziman Pêkan E

Yê ku qeyd û kelepçe li zimanê wî hatibe xistin, li mejiyê wî, dilê wî nerîna wî jî qeyîd û kelepçe hatiye xistin. Hîn ez di heft –heşt saliya xwe de dema diçûm dibistana seretayî ya Cibînê, gundê cîranê me, min yek peyv jî bi Tirkî nedizanî. Di çûn û hatina dibistanê de min her dem ji xwe dipirsî; çima em bi Kurdî fêr nabin û çima dibistanên bi Kurdî nînin? Bêmafiya bi ser me de tê rêvebirin, di wan salan de min ferq kiribû. Perwerdeya bi zimanê dayîkê, mafê herî girîng û bingehîn e; di nava mafên sê nîfşan de cih digire. Di hevpeymanên Ewrûpa de heye. Di hevpeymanên mafên kesî û şaristanî û hevpeymanên mafên aborî, civakî, çandî ya Netewên Yekbûyî de jî ev maf heye.

Hebûna çandî bi ziman gengaz e. Di vê mijarê de ziman, faktorekî herî girîng e. Ger zimanê dayîkê tê qedexekirin, ev nijadkujiya (jenosîd) çandi ye... Ji nijadkujiya fizîkî tirsnahtir e. Ma bila Kurd tune bibin? Ger ev wiha bidome, wê Kurd bihelin û biçin. Ma emê nikaribin zimanê dayîka xwe bixwazin? Divê mijarê de, divê dayîk û zarokên Kurdan xwestekên xwe bi dengê bilind bînin ziman, reaksiyonên xwe yê demokratîk raber bikin; ev yek mafê wan ê herî xwezayî ye.”

Tu neteweyeke bêziman nikare were hizirandin, lewma divê xebatên di barbarê zimanê Kurdî de çalaktir bin. Ma

çima hetanî niha saziyeke zimanê Kurdî nîne. Ataturk jî dema nû komar damezirand, destpêkê Saziya Zimanê Tirkî saz kir. Divê em jî bi lez bigihên saziyeke bi vî awayî. Ger hetanî niha saziyeke bi vî awayî nehatiye avakirin, ev yek kêmaniyek e û leztirîn ev kêmanî ji holê were rakirin.

Her wiha ev yek weke Akamiya Ziman jî dibe. Ya girîng ew e ku demeke zutirîn di warê zimanê Kurdî xwe gihandina sazîbûnê ye. divê ev xal werin nîqaşkirin û bigihên sazîbûna Zimanê Kurdî.

*Ger ez dê nikaribim bi zimanê xwe yê zikmakî biaxivim,
ger dê zarokên min nikaribin hînî zimanê xwe yê dayikê
bibin, ma wê demê çi wateya jiyana min dimîne?*

Tevkujiya Çandî ji ya Fîzîkî Xirabtir e.

Mişextiya sê mîlyon Kurdan, ma ne nîjadkujiye, lê çi ye? Bi dehan mîratên dîrokî yên ku di bin bendavan de mane, çanda me ne, lê di bin avê de tîn hiştin. Ev meseleya bendavan jî pêkanîneke bi zanebûn a tevkujiya çandê ye. Tevkujiya çandî ji ya fîzîkî xirabtir e. Mînak, Cuhî bi ber tevkujiya fîzîkî ketin, lê ji ber ku aliyên xwe yên entelektuelî bihêz girtin, ji ber ku di vî alî de gelekî xebitîn, karîbûn çanda xwe biparêzin. Dîsa di herêmê de hebûneke zêde ya leşkerî mijara gotinê ye, ev yek jî şêwazeke dagirkeriya leşkerî ye. Îro statuya Kurdên li Tirkîyê ev e. Ev statuya ku ji Kurdan re rewşa tê dîtîn, ne di nava feraseta olî de xwedî cih e, ne jî di rastiya biratiyê de hiltê.

Ger ez dê nikaribim bi zimanê xwe yê zikmakî biaxivim, ger dê zarokên min nikaribin hînî zimanê xwe yê dayikê bibin, ma wê demê çi wateya jiyana min dimîne? Ez hindekî jî ji ber vê rastiye li dij malbatê û tîkîliyên heyfî yên jin-zilam im. Ez nefretê ji vê şêwaza tîkîliyê dikim.

Ji aliyê min ve feraseta sosyalîzma reel û dewleta netew hatiye têperîn. Ez li şûna vê pêşniyara netewa demokratîk dikim. Di ferasetê de her kes dikare bi nasnameya xwe ve azad bijî. Jinûve zayîn û parastina van çandan zirarê nayne. Ji ber ku çand û nasname nikarin werin tunekirin. Rojava vê

yekê fêm kiriye. Bi vê boneyê li Rojava girîngiya ji kêmnîjadan re tê dayîn, esas ji ber têgihîştina şaşiya bi îdeolojiya dewleta netew ve tunekirin û çewisandina çand û nasnameyan e. Ji ber vê yekê ev çand ji nû ve zindî dibin. Mesela îro tê xwestin ku li Îngîlistanê çanda Keltan ji nû ve zindî bikin. Ev tiştê baş e. Divê li Tirkiyê jî Laz Laziya xwe, Kurd Kurdiya xwe, Gurcî Gurcîtiya xwe, Tirk Tirkiya xwe ûhw. her kes bikaribe bi azadî çanda xwe bijî. Ev çand dewlemendî ne. Lê divê hemû xwedî girêdayîneke hevpar bin. Ne şerte ku mirov ji vê re bibêje nasnameya jor, mirov dikare bibêje nasnameya giştî jî. Ev yek jî dikare bi feraseta neteweke demokratîk, bi makezagoneke demokratîk û pergaleke hiqûqî ya pirçandî ve pêkan be. Ya em jî dixwazim ev e. Divê ev yek pir baş were fêmkirin.

*Divê em xebatên zimanê Kurdî bigihînin sazîbûnê, divê
em dibistanên Kurdî vebikin,*

Zimanê Kurdî Tevkujiyekê Dijî

Bêguman pirsgirêka ziman, pirsgirêkeke giran a nîqaşê ye. Kesên ku dibêjin, “divê wêje bi tevahî bi zimanê Kurdî be” hene; yek jî kesên ku dibêjin, “girîng nîne, bi her zimanî dibe” hene. Ya min hindekî riya navîn esas digre. Li gor min dê wêjeya Kurdî demeke dirêj bi zimanê serdestan ve were meşandin. Bi qandî ku rizgarî pêk were, dê hêdî hêdî zimanê Kurdî bikeve dewrê û çalak pêk were. Em çî qas vê yekê nexwazin jî, êdî ev yek rasteqîneke pêkhatina avedaniya mêtîngeriya heyî ye. Ev rasteqîneke objektîf e. Ger em bixwazin jî, em nikarin bi tu awayên din tevbigerin. Hîna nivîsandina bi zimanê Tirkî, Erebi û Farisî bûne. Weke din tu mijarên wan nînin. Lê ne pêkane ku mirov hema li ser wan “nivîsandina Kurdî” bisepîne. Ji ber ku di asta karîna nivîsandinê de nînin. Lewra, zimanê Kurdî jî hîna negihîştîye zimanê wejêyeke bihêz.

Ez eşkere bibêjim: nivîskarekî herî jîr ê di zimanê Kurdî de şareza, çî qas li xwe bide zorê jî, çî qas bikaribe binivîsîne jî, nikare zêde xwendewanan peyda bike. Ji ber ku zimanê Kurdî bi xwe tevkujiyekê dijî. Zimanê Kurdî bi xwe negihandine zimanê wêjeyêke bihêz, zemîneke wî ya netewî nehatiye pêşxistin, nehatiye pejirandin. Ji sedî pêncî zêdetir bi zimanê netewa serdest diaxivin. Ev rasteqîniyek e. Kurdî bi xwe hîna negihîştîye rewşa zimanekî netewî, ev jî rasteqînek e. Ger em bi lehceya kurancî binivîsîn, ên soran û zaza tînegihên, ger em bi soranî binivîsîn, ên

kurmanc tê nagihên. Lewra divê mirov li ser zimanê netewî baponije. Avakirina zimanê netewî jî xebateke pêvajoyê ye.

Mînak, zimanê Tirkî jî di nava tevahiya dîroka komarê de encax nû digihê asta zimanekî wêjeyî. Zimanê Tirkekî Anatoliyî, yekî Tirkmen û Ozbek qet têngihên. Belkî Zazayek dikare di Soranî de nêzbûnekê peyda bike, lê di wan de ev yek jî nîne. Bi wê wateyêye ku di nava netewên din de jî heman pirsgirêk mijara gotinê ye. Di Farsan de, di Ereban de ev pirsgirêk heye. Bi qandî ku Erebekî ji Suriyê nikaribe ji Erebekî Fasî fêm bike, pir cewaz diaxive. Divê mirov vê yekê pir sosret pêşwazî neke. Di me de mêtîngiriyê ev yek xirabtir kiriye. Ez jî xebatên zimanê netewî re dibêjim erê, divê di zanîngehan de ev beş werin vekirin.

Bêguman divê di televîzyonan de bi giranî li ser vê mijarê were rawestîn. Dîsa divê mirov hêdî hêdî di dibistanên seretayî de derbasî perwerdeya bi zimanê Kurdî bibe. Lê wexta ku ev yek pêk neyê jî divê em xwe perîşan raber nekin. Dîroka me wisa bû. Îro Hindistan jî, pir zêde nikare bi zimanê Hindî biaxive, zêdetirî wan bi Îngîlizî xeber didin. Cezayirî herî zêde karê xwe bi zimanê Fransî pêk tînin. Belkî em jî demeke dirêj bi zimanê Tirkî xebatên xwe bimeşînin. Lê ji bo zimanê Kurdî bibe zimanekî netewî û ji bo ku em bikaribin ji zarokan hetanî mezinan di nava herkesî de bidin rûniştin, bikin zimanê rojane, emê bi sebr û rik xebatên xwe bidomînin. Lewra divê mirov di vê çerçoveyê de nêzî pirsgirêka ziman a demê bibe.

Ger pêkan be, divê mirov hêdî hêdî bi zimanê Kurdî berheman biafrîne. Ya mijara gotinê, ne tenê karên nivîskariyê ye. Mesela mirov dikare bi zimanekî Kurdî yê

pak û zelal filmên sînema û rêze filman bikişîne, amade bike, dîsa belgewart dikarin werin amadekirin. Lê ji bo zimanê netewî û wêjeya netewî hîna gelek kar li pêşiya me hene. Ji ber ku ev yek wisa pêk nayê jî, divê em bi xwe, xwe vê pirsgerîkê pîr mezin nekin û nekevin nava nîqaşên pîr çors û sexte. Divê nîqaş di vê çerçoveyê de bin.

Divê xebatên zimanê netewî çawa çêbibin? Ger di vê mijarê de Kurdên şareza hebin, bila hetanî dawiyê pê re mijul bibin. Divê em bigihînin sazîbûnê, divê em dibistanên Kurdî vebikin, pêwîste nîqaş bi van aliyan de bin. Lê divê em nekevin nîqaşên seranser ên weke ka emê bi Tirkî binivîsînin an jî bi Kurdî. Li hember hev pêşxistina hindêk tawanbarîyan jî ez xeter dibînim û ev nêzîkatî ne di cih de ne. Niha ez bi zimanê Tirkî bi navê Kurdan çalakiya herî mezin didim meşandin. Vê çalakiyê zimanê Kurdî jî bihêztir kir, giyana Kurdî jî gelekî mezintir kir. Ji bo gelekî bikaranîna zimanekî din, bi qandî qonaxeke girîng ber bi şoreşê ve jî biriye. Ez dikarim gelek mînakên jî bidim.

Lewra pêşnexistina nîqaşên rûser pîr girîng e. Em dikarin tirkî jî weke çekekê li dij şewaza tunekirîner a dijmin bi kar bînin. Perwerdeyên ku îro em bi Tirkî dikin, pîr erjeng milîtanên me didin şerkirin. Lê ev yek têr nake, bedewî û xwezatiya Kurdiya me jî heye. Ez bawerim ku, dê di dema pêş de bibe ziman û wêjeyê xurt a Rojhilatanavîn. Wêjeya bi zimanê Kurdî, dîsa xwendina helbest û stranên a bi zimanê Kurdî gelekî rewneq e, peroş e û xweş e. Esas hewceyê bi demê û hewlên mezin heye.

Ji beriya her tiştî ger em bikaribin di siyaseta xwe de serxwebûnê bi dest bixin, dê çand jî bi yekê re bi pêş bikeve û serdest be. Divê mirov jî bo vê yekê dijminahiya zimanan neke. Ger mirov dijminahiya zimanan bike, nikare tu tiştî jî bi dest bixe.

Divê ji bo Zimanê Kurdî Cihên Azad Werin Afrandin

Ya ez dixwazim bikim him ji bo zimanê Kurdî, him jî ji bo lehceyên din afrandina qadên azad e. Ger ez niha zimanê Kurdî weke zimanê fermî îlan bikim, dê ziman bi xwe zeraê bibîne. Sedema yekem pir kes jê fêm nakin. Ya duyem ziman hîna xwe ava nekiriye. Gelek lehce têkilhev bûne. Ev yek dê bibe sedema parçebûn û cahiliyê. Ger mirov a rast bibêje, her kes dikare di zemîna me afirandî de biaxive, heta dikare zimanê eşîreta xwe jî biaxive. Divê mirov ne li dijî vê yekê be.

Ji bo zimanê bijartî jî divê hêdî hêdî komîteyek li ser kar bike û bixebite. Niha dema vê ya rast e û derfetên vê yekê jî hatine afirandin. Divê ji bo Kurdiya bilind komîteyek were damezrandin. Kî ji ziman fêm dike, dikare çawaniya pêşvehatina ziman a hetanî roja îro lêkolîn bike, wan zanînan berhev bike û bi rêya xebateke demdirêj a vê komîteyê ve dikare zimanekî bilind a kurdî ava bike. Yanî mirov dikare Soranî, Dimilkî, Kurmancî û Goranî ava bike. Piştî jî gel dikare vê yekê weke zimanê xwe bi kar bîne. Divê sistema ziman wisa were meşandin. Hetanî ev yek pêk were jî divê her lehçe di qada xwe de xebatê bimeşîne, bi wî zimanî klaman bistrê, axaftinan bike û çawa dixwaze dikare wisa bi kar bîne. Azadiyeke bêşînor... Em li vê derê nikarin

zagonên vê yekê ava bikin. Ev tiştêkî xwezayî ye. Ji bo tiştên xwezayî him dem û him jî cih hewce ye.

Mînak berê jî digotin ku “ger tu dixwazî ji bo Kurdewariyê hindêk tiştan bikî, divê tu destpêkê rê bidî zimanê Kurdî”. Min tu caran li pêşiya xwe nekirin asteng. Hindêk ev sed salin dixwazin ji bo ziman hindêk tiştan bikin, lê nikarin ji bo Kurdeyatiyê hindêk tiştan bikin. Min bi Kurdiyeke bihêz dest bi şoreşê nekir. Min bi zimanê Tirkî dest bi şoreşê kir, niha jî xizmeta herî mezin ez didim. Kurdiyê wisa ez bi kûrahî û dirêjahiyê ve dimeşînim. Ji gelek lehceyên cewaz pir pirtûk jî çap dibin. Min bi xwe ev nekirin, lê min rê li ber van vekir. Min derfetên siyasal û îdeolojîk afirandin. Tuyê çend salên din bi şûn ve jî bibînî ku di Kurdî jî cihê xwe yê herî mezin bigre. Ya tê meşandin û ya rast jî ev e. Yê din pir baş nakin, pirsgirêkê gelekî teng bi dest digrin, ger wisa bidomînin dê bidin wendakirin.

Di nava me de tu caran pirsgirêka zimanan dê dernekeve. Dibe ku di demên pêş de li dibistanên me zimanên tirkî û yê erebî jî werin bi karanîn, divê mirov misoger ji vê yekê netirse. Lê divê mirov hêdî hêdî dibistanên Kurdî bide avakirinê. Ev hetanî demekê jî dê bi hev re werin bi rêvebirin. Ger Kurdî qels be, dê zimanên gelên cîran hetanî demekê serdest be, piştê dê hêdî hêdî bigihên heman astê û di nava hevsengê de werin meşandin. Bi demekê şûn ve jî êdî dê zimanê Kurdî yê bilind serdest be. Ji beriya her tiştî ger em bikaribin di siyaseta xwe de serxwebûnê bi dest bixin, dê çand jî bi yekê re bi pêş bikeve û serdest be. Divê mirov ji bo vê yekê dijminahiya zimanan neke. Ger mirov dijminahiya zimanan bike, nikare tu tiştî jî bi dest bixe.

Lê divê mirov bi hêz û kûr jî li ser zimanê xwe raweste. Bi qandî ku mirov ne xwedî nêzîkatiyeke weke “min bi zimanê dijmin dest pê kir hetanî dawiyê jî ezê wisa bidomînim” be, her wiha divê mirov di vê mijarê de nêzîkatiyeke pir teng jî raber neke. Nêzîkatiyeke weke “ez ji zimanê xwe pê ve hînî tu zimanan nabim” jî nêzîkatiyeke pir di cihê xwe de nîne. Esas her du nêzîkatî jî yek in. Her du jî zîrarê didin. Divê mirov di vê derê de hevsgengê bi dest bixe. Ez dibêjim ku lehce jî pê re, her kî çi dixwaze bila wisa bike, lê zimanekî xwedî hêz jî hewce ye. Divê mirov çend zarokan ji dibistana seretayî hetanî bi zanîngehê rêxistin bike. Eger bi vê şêwazê bi rê ve biçê ez bawer nakim ku dê tu pîrsgirêk derbikevin holê. Derfet tîn afirandin, her ku diçe qadên xebatê jî zêde dibin. Mirov dikare mamosteyan li hev bicivîne û li ser hindek plan û bernameyan bixebite. Mirov dikare xebatên ziman bi şêweyeke wergirî bi vê azîneyê bi rê ve bibe.

Di cîhanê de hatiye peyitandin ku nêzîkatiya nîjadî nêzîkatiyeke herî paşverû ye. Nîjadperestî temsîliya paşverûtiyê dike. Tu nirxekî çand û zimanê nîjadeke paşverû nabe, tune ye, ev yek şaş e û dê hêdî hêdî ji holê rabe. Ev nêzîkatî li dij mirovahiyê ye. Rast e, dijmin te ji zimanê te qut dike, jiyana xwe û zimanê xwe li ser te serdest dike, wê bi te dide hezkirin û dihêle ku ji zimanê xwe nefret bikî. Di vê derê de texrîbateke mezin heye. Lê tiştêkî dîtirê jî heye. Ez bêhtir hînî tirkîyê dibim, heta ji Serokomarê dewletê zêdetir ez hez ji taybetmendiyên tirkîyê dikim. Lê ev li pêşiya hezkariya min a kurdîtiyê ne asteng in. Berovajiyê vê Kurdîtiya herî mezin jî min kir û dikim. Vaye ev meseleya enternasyonalîzm, hûmanîzm û biratiyê ye. Ger van bi hev re

nemeşînî tuyê bikevî nava xeletiyeye pir mezin. Nîjadperestiyeye teng sedema mirina gelên weke Ermenî û Sûryaniyan e.

Ji aliyê din xwe nedana helandin jî xaleke gelekî girîng e. Min xwe neda helandin. Ma hun dizanin şertê min ê yekem çi bû? Min ji zaroktiya xwe û vir ve helandin da rawestandin. Ez bûm fermanberekî (memur) mezin jî, min zanîngeh jî qedand, lê ji bo ku ez xwe nedim helandinê min tenezilê jiyana serdest jî nekir. Ez naxwazim we rexne bikim, hînbûna ziman jî gelekî girîng e. Lê niha hun serê min jî jêbikin, ez nikarim hînî zimanê kesekî bibim. Gelek ziman hene; hun tevahiya Ewrûpa jî bidin min, ez hînî zimanê wan û jiyana wan nabim. Ez nîjadperestekî teng nînim, gelekî mirovhez im, lê bi zimanên din nikarim biaxivim, hez nakim. Çi xizmetî biratiyê û yekitiyê bike ez ji wê hez dikim. Di vê mijarê de min xwe terbiye kiriye.

Bingehê biratiyê mezinkirina Kurdiniyê ye. Ev yek ji bo gelê Kurd a herî baş e. Mînak hindêk rêberên Kurdan cilên Kurdî li ber xwe dikin, lê koleyên herî mezin ê dijmin in. Her dem bi Kurdî diaxivin, lê xizmeta ku ew ji nîjada Tirkan û faşizma Tirk re dikin, Tirk bi xwe jî ji xwe re nakin. Vaye di vê derê de mesele tenê li ber kirina cilên Kurdî û axaftina peyvên Kurdî nîne. Pirsgirêk rêzdariya ji biratiyê û mezinahiyê re ye. Rêzdariya ku me hetanî niha ji biratiyê re raber kiriye hetanî niha tu rêberan raber nekiriye û em dixwazin vê yekê bi vî awayî jî bidomînin. Li hember Tirkan misoger ez xwe biçûk nabînim. Li hember paşe û serokên wan xwedî rêzdariyeye mezin im. Ez şivanek im, gundiyekekî ji rêzê me. Lê zanîna netewî ya ku min bi dirustî wergirtiye

difermîne ku, Kurd jî miletek in, Kurd jî miletekê xwedî şeref in û misoger divê werin pejirandin.

Hindek serokeşîran şêwazek afirandin. Cil û bergên Kurdî li ber xwe kirin, bi zimanê Kurdî axivîn, lê mala Kurdan wêran kirin. Ev waneyeke (ders) mezin e. Divê rewşenbîrên me bi giranî li ser van mijaran rawestin. Bila tiştêkî xelet nekin. Dibistanên Kurdî çêdibin, mirov dikare hetanî bi zanîngehan jî ava bike, lê ji bo vê yekê hewceyî bi demê heye, bi amadekariyan heye. Ev meseleyeke zanistî ye, lêkolîneke zanistî hewce ye, derfet hewce ne. Bi qedexe yan jî bi cilan ve nabe, tenê bi çend peyvên sivik ên Kurdî nabe. Ev yek hatiye peyitandin. Hindek ji bo min dibêjin “çima bi Kurdî naxive?” Naxêr! Ez dikarim xebatên bi Kurdî bidim meşandin. Min di serî de jî anî ser ziman, min ji bo klameke Kurdî dest bi şoreşê nekir. Ev nêzîkatîyên xelet in. Bila tu kes xwe nexapîne, bila tu kes li ser me bi erzanî neaxive. Nirxa xebatên ku min li ser çand û zimanê Kurdî kirine gelekî mezin in. Ez van ji hev cuda dikim. Mirov çawa dikare bi çanda gel û dilê gel re be, dîsa mirov çawa dikare bi dijminên gel re be? Van her du xalan ez baş ji hev nasdikim û pêk tînim.

Tenê Nivîskariya bi Zimanê Kurdî Têr Nake

Ez dixwazim li vir bala we bikşînim ser xaleke girîng. Ev yek bi qandî ku girîng e her wiha xwedî nirxeke mezin e jî. Rabûna kesekî ya bi xebata nivîsandina romanekê wêjeyî û berhemeke din a bi zimanê Kurdî, tenê xebateke bidestgirtina karekî wêjeyî nîne. Ji ber ku kesayeta Kurd di nava zîhniyeta serdestiyê de heliyaye. Lewra zu bi zu nakeve ser çanda Kurdî. Divê mirov misoger li hember vê bûyerê şiyar û agahdar be. Ev yek dê rê li pêşiya bêgîyaniya wêjeyê vebike. Ji lewra wê demê her xebata nivîskî ya wêjeya Kurdî ji şikil wêdetir tu tiştêkî îfade nake û di hundirê xwe de jî tu wateyekê naderbirîne.

Li hember vê rastiyê tenê nivîskariya bi zimanê Kurdî têr nake, gelek aliyên ku hewceyê dest girtinê peydane, ji deruniya civakê bigre hetanî bi rastiya rojana ya civakê hemû di hundirê vê rastiyê de peyda ne.

*Ger naveroka nû dil e, şeweyê kevin zimanê vebêjê ye.
Ger mirov herduyan neke yek, yekgirtin nabe. Ger em
bikaribin vebêjê bi naveroka nû re bikin yek, ez bawerim dê
ev bibe ronesanseke wêjeyê jî.*

Roja Ronasansa Kurd Hatiye

Li gor min Vêbeja (mit) Kurdî, çîrokên Kurdî, serpêhatiyên Kurdî mijarên herî girîng ên wêjeyê ne û zindîbûna xwe jî hîna diparêzin. Ez qanehim ku, ji serdemên herî kevin ên dîrokê ve xwedî naverokeke wêjeyî ya bihêz in. Di roja me de jî, rexmî mêtîngeriya tirsnak, xweparastina wan û xwe domandîna wan gelekî girîng e. Bi taybet klambêj, dengbêj û çîrokbêj dikevin mijara wêjeyê. Pirsgirêka wan a **nûjenkirinê** heye. Yek jî pirsgirêka wan teşekirina bi teknîkê heye. Mesela niha televîzyon gelekî girîng e. Divê em cih bidin, çîrokbêjan, helbestvanan, dengbêjan û klambêjan. Di Kurdan de ev yek pir bihêz e. Divê em ji bo van saziyên lêkolînê damezrînin. Ev di wergiriya xebatên wêjeyê yên rastîn de ne. Divê em misoger nîrx bidin van şeweyên klasîk.

Esas divê mirov bi nepixîna şoreşgeriya Kurd û serûbinbûna wê re girêdana vê yekê çêbike. Misoger evîna bi şewazên kevin nabe, bi şewazên kevin strîna klaman û vebêjiya çîrokan jî nabe. Divê edî ev îfadeyên xwe yên rojanî, bi îfadeyên klasîk ve bikin yek. Hemû netewan ev yek pêk anîye, divê edî em jî wêrekiya pêkanîna vê raber bikin. Divê em naveroka wê jî nû bikin. Naveroka wê veguherîneke hewlnak dijî. Divê em şeweyê kevin ê berê jî bi vê naverokê ve bikin yek. Ev peywireke pir girîng e û li

pêşiya wêjevanan ji bo serxistinê rawestiyaye. Qet hewce nake xwe ji ber bidin alî.

Divê misoger em şewêyên klasîk berdin, lê divê em naveroka nû jî tu caran li paş çavan nehêlin. Ger naveroka nû dil e, şeweyê kevin zimanê vebêjê ye. Ger mirov herduyan neke yek, **yekgirtin** nabe. Ger em bikaribin vebêjê bi naveroka nû re bikin yek, ez bawerim dê ev bibe **ronesanseke wêjeyê** jî. Hemû van tiştên me vegotin, esas tên wateya Ronesanseke Kurd a dereng ketî. Tevahiya Ewrûpayîyan vê yekê jiyîn. Mînak Kemalîstî jî dibêjin, “li Tirkîyê Ronesansa Anatolîyê.” Dereng be jî, em ji salên 1970’an şûn ve ev ronensan û vejîna Kurd dest pê kir. Li gor min bi şeweyeke semyan jî didome. Ji bo vê Ronesansê jî barên giran dikevin ser milên rewşênbîran. Çawa ku ev yek di rewşênbîrên Ewrupayî de gihiştîye îfadeyeke semyan, êdî di Kurdan de jî ev roj hatiye. Divê em vê yekê him weke senseke mezin bibînin û him jî weke peywireke ku divê misoger were biserxistin li ser rawestin.

Banga min ew e ku, rewşênbîrên me tiştên vê gavê diqewimin bikaribin bi feraseteke rast binirxînin. Ezê di bin xizmeta wan de bim. Kesê ku herî zêde ji me re dide xeberan jî di nav de, ezê li hember hemûyan zimanekî medenî esas bigrim. Bila werim televîzyonê bi kar bînin, bila rojnameyan bi kar bînin. Herêmen ku ji aliyê gerîla ve rizgar kirine hene, bila werin wan deran. Bila werin gel me xweşikiyan bibînin, bila werin semyaniya gerîla bibînin. Herêmen rizgarkirî gelekî semyan û rewneq in, bila hêdî hêdî vê yekê bipejîrin. Bila herî kêr bi qandî rewşênbîrên ji neteweyên din bi kar bînin.

*Divê bînim ser ziman ku ka şoreşê çî li ser wêjeyê zêde
kiriye. Şoreşeke bêwêje dişibe mirovekî tazî, bi kêretî
dimeşe. Wêje bedewiya şoreşê ye. Şoreşeke bêwêje dişibe
mirovekî kirêt.*

Wêje Giyana Civakê ye

Ez xebateke bêziman a wêjeyê didim meşandin. Ez gelek caran di dersên xwe de li ser bingehê wêjeyê dersan vedibêjim. Ji bo wêjeyê ji ber ziman hewceyî bi hindêk tiştên din heye. Ango ji bo bidestxistina zimanê wêjeya Kurdî, divê mirov civaka Kurdî ji hev cihewaz bike. Ev yek jî ji beriya ziman têgihiştineke psîkolojiyê û pêzanîneke civakî dixwaze. Lê ev bi qandî mirov bibêje nînin, kêmin. Ger tu civaka Kurdan nikaribî ji hev cihê bikî, û nikaribî psîkolojiya Kurd nas bikî, tu dê nikaribî wêjeya Kurdî bikî. Ev yek gelekî girîng e û ji nêz ve bi rastiya şoreşê re têkildar e.

Ger mirov nikaribe cihewaziya di navbeyna kesayeta dijmin afirandî de û ya şoreşê de, yanî cihewaziya di navbeyna jiyana dijmin û ya azadiyê de bibîne, hetanî êşa wî ji kûr ve nekişîne nikare wêjeyê bike. Ev xal gelekî girîng in û bingeh in. Ziman di qonaxa duyem de tê, ger bibe dê pir baş be, lê ger nebû jî mirov negrî. Ger ez li ser civaka Kurdan romanekê yan jî pirtukê binivisînim, ev yek pir xirab nabe. Belkî di demên pêş de ziman baştir bibe, ger wergera wî jî baş be, dê xwedî nirxekî mezin be. Em bi zimanê Kurdî bikin dê pir baş bibe. Lê min temaşe kir zemîna zimanê Kurdî nîne, wê demê jî mirov binivisîne dê kêmaniyeye

mezin be. Divê em psîkolojiya civaka Kurd bi Kurdî binivîsîn. Ev yek dê gelekî baş bibe.

Mirov kesayetekî Kurd an jî kesayetekî di nava dijmin de heliyaye bi Kurdî jî binivîsîne, ev yek nabe romana Kurdan. Ev dê bibe romaneke Kurdan a çawa? Belkî xiyaretê bide nasîn an jî rave bike. Piştî ku te got, “zilamê Kurd e, baş e, heliyaye û bûye tirkan e” ma êdî tu wê bi Kurdî binivîsînî dê çend pereyan bike. Ger tu bibêjî heliyaye, radest bûye, qediyaye jî, ew ne jiyana Kurd e. Divê mirov nekeve vê xeletiyê. Tiştên me nivîsandine jî, bi ziman û teşe ve Kurd e, lê bi naverok û puxte qet bêhna Kurdî jê nayê û tu eleqeya xwe jî pê nîne. Divê mirov nekeve kêmaniyê.

Ji beriya her tiştî divê mirov destpêkê bipirse ka Romana Kurdî çi ye? Di zemîna Kurdan de roman heye, yan nîne? Ma rewşa Kurdan dibe roman an nabe? Roman çi ye? Ez naxwazim bikevim nava danasîna vê, belkî hun ji min baştir dizanin. Di xebata romanê de gelek mînak hene. Mesele mirov dikare destana **Mem û Zînê** weke roman bihesibîne, em dikarin vê yekê ronî bikin. Li gor guncawîya demê divê mirov li ser romana Kurd raweste. Mînak divê Mem û Zînê bixe roman. Ger mirov wergerîne jî, dîsa weke berê nikare bi gel bide fêmkirin. Di vê xalê de min tiştek got: ez nabêjim bi peyvên Kurdî nenivîsîn, ên ku wisa dikin jixwe hene.

Roman rasteqîniyek e, demogojî nîne. Eger di civakê de tiştekî nû neyê afirandin, dê rewşeke di navbera belavbûn û nûbûnê de derbikeve holê. Ger nûbûn pêk were dê belavbûn û kombûn derbikeve holê. Di hundirê civakê de kesekî ku pir

zirarê dibîne heye û kesekî ku bidest dixê heye. Divê mirov pir bi kûrahî li ser van her du kesayetan raweste. Ger tu tenê li ser yekî rawestî ew nabe romaneke rasteqîn, ew dibê pesindarî. Ez pesindariyê jî naxim asta romanê, pesindariyan nenivisîn.

Ger mirov li dijî rasteqîniyê binivisîne ev yek dê bibe redkarî. Ne pesindariyê û ne jî redkariyê binivisîne; ne her tiştî qebûl bike û ne jî her tiştî red bike. Ev hemû xelet in. weke tê gotin, “şoreş hindek mirovan tengav dike” divê mirov pir bi kûrahiyê li ser van mijaran raweste. Gelekî kêfa min jî ji van lêhûrbûnan re tê. Bi derketina şoreşê re kê tengav bû, çawa tengav bû? Ger hindekî zehmet be jî hindek tişt pêk tên. Divê mirov vê yekê pir dorfireh li ser raweste. Yên ku di navberê de mane, ne dest ji vê berdidin û ne jî dest ji yên din berdidin. Esas sê hêman in, sê jiyan. Divê mirov di nava romanekê de li ser van her sê jiyanan jî raweste.

Xaleke din jî, xwedî destpêk e, xwedî navgîn e û xwedî dawi ye. Em dikarin çerçoveya romanê wisa danin. Bêguman zimanê romanê jî gelekî girîng e. Bi Tirkî, Kurdî, Erebi, Rusî ferx nake. Mirov kîjan zimanî guncaw dibîne divê bi wê binivisîne, qet yek jî xirab nîne. Lê roman, tenê nivîsandina tiştên rast e. Ger mirov pir ji rastiya dûr bikeve, wê demê dê pir xeyalî be û zêde tu wateyê naderbirîne. Dîsa yan dê bibe pesindarî yan jî dê bibe redkarî. Tu nirxa vê yekê jî nabe. Mirov tenê rastiyan jî berhev bike, ev dê bibin bîranîn. Çi kir û çi nekir? Bîranîn jî roman ne, çîrok e.

Rast ne çîroke jî, nêzî çîrokê ye. Ger tu nêzî çîrokê binivisîn jî nabe roman. Hevalên me çîrokan baş dinivisîn.

Heta nivîskarên me jî hene. Lê nikarine romanên binivîsîn. Ji ber ku divê mirov hindek tiştan li ser romanê zêde bike. Ger tu bixwazî dîroka xirab binivîsîn, pêwîste tu bixuliqînî. Ya xirab çawa dikeve tengasiyê û dawiya wî çi dibe? Ev xebata te ye, hunera te ye û wêjeya te ye. Ez jî qehremanê romanekê me. Ma serokatîyê dike, ma tiştên baş dike, ma hindek tiştan dişemitîne, ma hindek tiştan ji rê derdixe? Ger ev yek wisa bidome, dikare xwe belavela bike, dê bibe mijara rexneyê. Tu dikarî van hetanî dawiyê jî vebikî. Ji vê yekê re jî rûpelekê vebike.

Ji beriya van divê tu weke zanistekî rasteqîniyê derbixînist rastê. Dîroka zanistê çawa bûyeran derdixe rastê, divê tu jî wisa bî. Piştî jî tuyê hindek tiştan ji ber xwe ve lê zêde bikî. Ger tu nikarîbî, tu tiştan ji ber xwe li ser zêde bikî, wê demê tuyê bibî, çîrokvan an jî çîrokbêj. Ji bo romanê divê tu destpêkê kûrahiya şoreşê fêm bikî û piştî hindek tiştan ji cem xwe lê zêde bikî. Mînak di vê mijarê de wêjeya Rusan gelekî dewlemend e. Çernîşevskî, Dostoyevskî, Tolstoy gelekî mezin in. Ez texmîn dikim ku, ev xalên ku min gotine di romana wan de hene.

Fransa jî xwedî romanên wisa ye. Di Îslamiyetê de jî hene. Min nexwend, lê di Îslamiyetê de bûyera **Nech'ûl Belaxa** heye, belkî teknîka wê nîne lê weke romanekê ye.

Di rastiya şoreşê de tiştên ne baş jî hene. Gelek tiştên neyînî û şaş jî qewimîne. Ger mirov weke rastiya wêje û şoreşê bi nav bike, dê baştir bibe. Divê bînim ser ziman ku ka şoreşê çi li ser wêjeyê zêde kiriye. Şoreşeke bêwêje dişibe

mirovekî tazî, bi kêretî dimeşe. Wêje bedewiya şoreşê ye. Şoreşeke bêwêje dişibe mirovekî kirêt.

Weke nanê bêxwê, weke mirovekî nizane cil û bergan li ber xwe bike, weke mirovekî nizanibe xîtabekê bike. Li gor dîtina min, wêje xîtaba şoreşê ye. Bi qandî ku gelekî hewce ye, her wiha gelekî jî dewlemend e. Gelek kêmaniya jê dibe. Hindekî jî ji ber vê yekê jê re edebiyat tê gotin, lê bi piranî edeb e. Wêje bi giştî ji bo şoreşê hewce ye. Lê ji bo şoreşê edeb hewcetir e. Şoreşa ku xwe venegerîne wêjeyê, dikeve nava kêmaniyeye mezin. Ger wêjeyek jî xwe veneguherîne şoreşê dikeve. Dibe ku şoreş bêwêje xwe bide meşandin, lê wêje bêşoreş nameşe.

*Divê mirov binivîsîne, lê dagirtî binivîsîne, di cih de û
rast binivîsîne. Misoger divê mirov li ser şoreşa Kurdistanê
berhemên pir biha biafrîne*

Destpêka Romanê Pêwendî Ye

Dê li Kurdistanê roman li ser kîjan bingehan were nivîsandin. Hun dizanin, weke carên bêrê yê dîroknasekî, bidestgirtineke weke çawaniya xebatên siyasî û çawaniya rewşa Kurdistanê ne di cih de ye. Destpêka wê pêwendiyek e. Mînak ger tu dixwazî di derbarê min de binivîsînî, ji jiyana min a niha zêdetir divê tu ji zaroktiya min ve dest pê bikî. Tu dikarî ji pêwendiya min a bi vî û wî re, her wiha ji pêwendiya min a bi jinekê re dest pê bikî. Tenê bi du peyvên weke keçeke wisa yan jî mirovekî wisa ve dikarî destpêkê baş bikî. Di encam de jî tu dikarî xwe bigihîni deryayeke mezin. Ev jî pêşniyareke min a ji we re ye: hindek xal hene, ger tu bikaribî van rast bigrî, tu dikarî dilê Kurdan bi dest bixî. Ez ji vê yekê re dibêjim, girêkora Kurd. Girêkora Kurd çi ye? Weke civakî tiştên me bal kişande ser in.

Hindek têgîn avabûne, ev xebatên wêjeyê ne. Mînak kuştina zilam, kuştina zilamê Kurd, kuştina jina Kurd... ev biwêjên girîng in. “Siya Evînê.” Ji beriya van hemûyan ger tu mirina evîna Kurd bînî ser ziman tu dikarî romanekê binivîsînî. Gelo ma zemîna evînê heye yan tune ye? Divê tu vê yekê pir vekolî. Em Ehmedê Xanî ji vê yekê re bikin mînak; em Mem û Zînê, yê li dora wan bifikirin. Şerkirin, di dawiyê de her kes şewitî. Zînê nedikarî du peyvyan bibêje, Mem jî wisa bû, di dawiyê de her du jî şewitîn. Yek jî Mem

melik bû, nedikarî ji zindanê derbikeve, nedikarî destên xwe dirêjî Zînê bike. Ehmedê Xanî di vê derê de tiştêkî baş dike. Evîna Kurd nemeşiya. Kî ji vê yekê re asteng bû? Feodalîzm û axatiya Kurdan asteng bû. Ev baş li hev anîne û baş nivîsandine. Di dawiyê de jî dişewitin ne wisa?

Niha em jî nabêjin ku hun jî bişewitînin. Ev yek di Tirkan de zêde ye, hetanî di Ereban de jî heye. Mesela Leyla û Mecnun gelekî navdar in. Di şoreşa me de hindêk tiştên ji şewitandinê wêdetir hene. Di Zîlanê de diyardeyên jiyane hene. Xalên banga jiyaneke mezin hene. Van bi xwe tîne ser ziman. Digot, “ez jiyana mezin dixwazim, ez ji jiyana kevin a jinê nefret dikim, egîdiyê dixwazim, tekoşînê dixwazim.” Jixwe ev jî pêk anîn. Xebateke gelekî mezin kir. Tekoşîna mezin evîna mezin derxistê rastê. Bi xwe dema ku diçe wiha dibêje: “dema ez vê çalakiyê pêk tînim, hemû cîhan dibe ya min, di asteke pir bilind de nêzî jiyane dibim.” Ev hemû rasteqîn in, divê em pir dorfireh li ser van xalan rawestin. Ger tu bikaribî vê girêkorê vebikî, tuyê tekoşîna mezin bibînî, tuyê evîna mezin, egîdiyê, serkeftinê, bedewiya mezin bibînî, tuyê rêxistinîyê, wekhevîyê û xweşikiya welat bibînî.

Ger dema min hebûya min dikarî ez li ser rawestim. Divê mirov bike roman. Ciwanên me hene, di heştdeh saliya xwe de ciwanên di şerên dijwar de diqewirin hene. Di kîjan astê de kêmaniyên wan hene. Rexamî ku bavekî wan ê xwedî xirs nîne çawa ev lawik derketine? Ez çawa derketim, min çawa wêrekî raber kir? Min ew ciwan ji dê û bavê wî qetand, şande nava dijwariya şer, şewitî, sedema vê çi bû? Wê demê tuyê xwe dirêjî, dîrok û civaka Kurdan bikî. Dê û bavê çima

ji bo lawê xwe welatek çênekirin. Divê mirov van xalan baş fêh bike. Çima ev zarokên xwe li gel xwe nikarîbûn îdare bikin, zarokên wan derketin çiyê? Di romanê de tuyê cihekî pir dorfireh bidî van. Ger tu wisa nekî, tuyê nikarîbî ciwanekî qehreman bînî ser ziman. Tuyê nikarîbî ji keçîkekê fêh bikî.

Mirov dibîne ku her dem naşewitîne, her dem ji gewriya xwe “jiyana azad” diqêrîne. Li serê çiyayê xwe bi çekan ve xemilandine û xwedî derfetên jiyana azad in jî. Tevî kêmahiyayê, divê mirov van jî kûr vebêje. Ev yek bi serê xwe mijara romanekê ye. Derfetên jiyana azad çi ne? Ji bo Kurdan, ji bo dîrokeke ketî, ji bo dijminê ku jiyana kirêt kiriye, nirxa vê jiyana azad çi qas e? Divê tu vê yekê wisa baş bînî ser ziman ku, bi hezaran kes, bi îmaneke mezin ve, bi rêzdariyeke mezin ve xwe bigihîne van çiyayê. Bila tenê bikaribin ji bo jiyaneke azad û wekhev vê yekê pêk bînin.

Ji aliyê din ve mirov dikare li ser rêxistinê û derûniyê raweste. Di romanê de tiştên wisa jî hene. Mirov dikare ji dîrokê hindêk mînanan berpêş bike. Mirov dikare ji Napoleon hindêk mînanan bide. Mesela Çernîşevskî baş e. Ji aliyê din ve Îskender çi kir, Hz. Elî çi kir? Her wiha gelekî aliyên wê hene ku mirov dikare pê ve girêdanê çêbike û jê sudê werbigre. Ev yek bi qandî bi şoreşê ve girêdayî ye, bi bedewiyê, bi başiyê, bi dijmin ve, bi kirêtîyê ve jî girêdayî ye. Ez dibêjim ku rastiya romanê ev e. Lê divê mirov van xalan hemûyan bi cidî bi dest bigre. Wisa ye, girêkoreke pir kûr e, girêkoreke xwedî rakêşîya hemû jiyana ye. Diguherîne, dikişîne, dixîne. Ger hun li ser vê çerçoveyê rawestin, ez bawer dikim dê romana Kurdan bigihê astekê.

Divê mirov binivisîne, lê dagirtî binivisîne, di cih de û rast binivisîne. Misoger divê mirov li ser şoreşa Kurdistanê berhemên pir biha biafrîne. Gelek mijarên ji bo nivîsandinê hene, mirov dikare li ser serpêhatîyan, li ser wêjeyê, li ser komûnîstan, şoreşgeran. Mirov dikare romanên pir giranbiha derbixe rastê. Ger yek bikaribe romana Kurdan xwe binivisîne dikare xelata Nobelê werbigre. Cîhan li benda Nobela Kurdan e. Ma hun dizanin Yaşar Kemal çima xelata Nobelê nagre? Ji ber ku li ser rastiya Kurdan nanivisîne. Tenê di asteke diyar de li ser rastiya Kurd radiweste. Jixwe ji ber wê rastiyeke ku nagihê asta berendamtiyê jî. Ger rasteqînan rast binivisîne pêkane ku bidinê. Lê ditirse, dibêje “ger ez peyvekê binivîsînim dê min bikujin.” Ev kesayet nikare xelatê bistîne. Bistîne jî tu nirxa wê tune ye.

Vê gavê cîhan amade ye, romana ku bikaribe di cîhanê de cihê xwe bigre romana Kurd e. Rastiya hatiye gotin ku, wêjeya Kurdî weke axeke nehatiye ajotin e, mirov çiqas bajo, lê binêre dê ewqas hilberîna bide. Ev yek karê we ye. Ez dixwazim li vir bangekê bikim. Van rastiyan hemûyan berhev bikin û li ser vê bingehê xwe xurt bikin. Me jî û dilê we birçî ye. Min axa bejî çand, rast e. Gelek tişt lê şîn dibin. Vê yekê ji bo dewlemendiya we bi xwe vebikin. Ez ji rewşenbîrên Kurd, ji nivîskarên Kurd vê yekê dixwazim. Ger ez jî li ser nexebitim, tu nirxa min jî nabe.

Dem dema şoreşê ye, dem dema hunerê ye. Ji bo teşvîkirinê mirov dikare bêşbirkeke pirtuka salê pêş bixîne. Di warê helbestê de, di warê çîrokê de, hetanî di warê dîrok û zanistiyê de jî dibe. Mirov dikare romana herî baş a salê

hilibijêre. Pêşbirkeke wisa dê baş bibe. Ronakbîr dikarin komîteyekê damezrînin, dikarin hindek bendan ava bikin. Çawa, di kîjan dîrokê de, di bin kîjan navî de, di kîjan mijara wêjeyê de pirtûka herî xweş? Kî bixwaze xebateke wisa dest pê bike emê misoger piştgiriya wan bikin.

Waneya yekem a ku ez didim destpêkek e. Êdî tevger û şoreşa wêjeyê dest pê dike. Hun ziman û çanda Kurdî pêş dixin ev yek xwedî nirxekê ye. Lê di aliyê wêjeya şoreşê de kêmanî hene. Ez nabêjim bi yekcarî xwe bi şoreşê ve bidin girêdan, lê rastiyeke şoreşê ya ku divê mirov xwe pê ve girê bide jî heye. Ji bo wê yekê divê her wêjevan qada xwe ya xebatê dorfireh bike. Hun dikarin bigerin, pêwendiyên bi pêş bixînin. Hemû rewşenbîr dikarin di vê mijarê de kêmaniyên xwe bibînin û xwe careke din di ber çavan re derbas bikin. Ji bo pêşvejistina xebatê gelek derfet hatine afirandin. Erdekî bejî ye, nehatiye bikaranîn, bi kar bînin û nirx bidinê. Gelek kulîlk jî şîr dibin, divê mirov van kulîlkan jî nas bike. Hindek tişt diqedin, hindek nû digihên. Divê mirov van hemuyan nas bike.

Mirov dikare niha gava vê ya destpêkê biavêje. Divê ji vê û şûn ve bi evîneke mezin ve xwedî wêrekî bin. Bila di dilê rewşenbîrên me de hindek evîn şîr werin. Tenê nebêjin, jin û zarok. Bibêjin çî li evîna min hat. Ger evîna me mezin be, dê hemû pirsgirêkên we yê jin û pereyan jî çareser bibin. Li ser evîna Kurd rawestin. Evîn weke min gotiye. Bi çavekî kûr ve li dîrokê temaşe bikin, li bûyerên zirav temaşe bikin. Li kesayetên xwe bi xwe temaşe bikin. Qehremanên me jî mezin in. Li gel aliyên xwe yê nebes û kêmanî bi aliyên xwe

yên xweşik ve mezin in. Ev kirêtên xwe jî bi Ewrûpayê ve naguherim. Ez vê yekê bi taybet destnîşan bikim. Ev bi giştî xebatên rewşenbîran in, divê hun van tiştan bibînin. Divê rewşenbîr van xebatan bidin meşandin. Ez vê xebatê didim meşandin û vê bangê dikim.

Ez carake din dubare dibêjim hindekî wêrek bin.

Ji bo romanê tiştên ku ez destnîşan bikim ev in. Di rastiya civakan de wêje her dem bûye xwedî cihekî girîng. Civakên bêedeb û bêwêje nabin, tune ne. Rastiya civakekê, her wiha rastiya gelekî misoger her dem şertê edebê jî bi xwe derdixîne holê. Navê wî li ser e, yanî tê wateya civakê bi edebiyatê ve hatiye terbiyekirin.

Weke ku dijmin her xwestiye di nava dîrokê de Kurdan bêsiyaset, bêaborî û bêdîrok bihêle, her wiha xwestiye bêwêje jî bihêle. Ji teşeyê bêwêje, bêîrfan û lihevkarî jî, tu caran wêrankarî kêm nekiriye. Di roja me de, mêtîngeriya wêjeyê jî pir xaleke li pêş e. Ev jî sekneke sosret e. Gelo ma li ser rastiya wêjeya Kurd texrîbkariya mêtîngeriya çî qas e? Yek jî cureyeke pir sosret derketiye holê. Mirov dê karibe rewşa hindek Kurdên ku di huner û bi taybet di wêjeya Tirkî de rol girtine çawa bi dest bigre? Ev dikevin hundirê wêjeya Tirk an jî dikevin hundirê wêjeya mêtînger ên hindekên din?

Ez ji aliyê destpêkê ve dixwazim destnîşan bikim. Emê van di hundirê wêjeya Kurdî de bikaribin bixin kîjan kategoriyê. Ez dikarim hema mînanan jî bidim. Helbestvanê mezin ê wêjeya Ereban Kurd e. Ez bawerim navê wî Ehmed Şevkî bû. Di wêjeya Tirkan de Ehmed Arîf, di sînemayê de Yılmaz Guney, di romanê de Yaşar Kemal û hîna gelek

kesên ku nayên bîra min an jî naxwazim bi nav bikim hene. Rexmî ku esas Kurd e, wêjevanên herî dariçav ên netewa serdest in. Mêtîngerî li ser wêjeyê jî xwedî gotineke mezin e. Asîmîlasyonîst e û hetanî dawiyê jî, berovajîkar e. Pêwîst dike ku mirov ronî bike. Gelo mirov dikare çawa rola wan a li ser wêjeya Kurdistana wêranbûyî rave bike? Ma haya wan ji vê yekê heye yan na? Bersiva ku ji van pirsan re were dayîn, dê bi muqayesê re derbikeve holê.

Ji kirûyên herî bingehîn ên ku şoreşa Fransayê û şoreşa Rusyayê derxistine yek jê jî wêje ye. Amadebûyîna şoreşa Fransayê, amadebûyîna wêjeyekê ye. Ji felsefeya wê re dibêjin felsefeya Ronakîyê. Ew pêwajoya hewlnak a romanî weke hîmê bingehîn ê şoreşê ye. Pêkane ku mirov ji bo şoreşa Rusan jî heman tiştan bibêje. Mirov nikare şoreşa Rusyayê bêyî Tolstoy, Dostoyevskî, Gorkî û Puşkîn bihizire. Li Rojhilatnavîn jî pêşketinên weke van hene. Li gor uslubên xwe xwedî wêje ne.

Îro di şoreşa Îslamê de xitabet gelekî bihêz e. Zimanê wêjevanên berê yên Erebbî, hetanî zimanê Quranê jî zimanê wêjeyê ye, him jî zimanê helbestî ye. Gelo ger em nîqaşeke bi navê Quran û wêje vebikin, emê karibin ji bo nirxa wêjeyî ya Quranê çi bibêjin? Ez pir zêde li ser vê yekê ranewestiyam. Lê ya ku divê destpêkê were gotin, Quran esereke erjeng a wêjeyî ye. Weke romanê ye, weke pirtûka helbestan e. Zimanê herî bihêz a axaftina vekirî ye (belagat). Quran bi serê xwe bûyereke wêjeyê ye. Mirov dikare hemû klasîkên Îslamê weke sereke eserên wêjeyî bihizire. Di navbera Îslamiyet û wêjeyê de pêwendiyeke pir rewneq heye. Divê mirov vê yekê bigihîne ronahiyê. Pir sûdwere ku

mirov bi pîvanên hemdem ên roja me nêzî wêjeya Îslamê ya serdema navîn û eserên ji aliyê kesên xwedî ilm û irfan bibe. Em ji Xewroşkên Hezarûyek Şevan bigrin hetanî bi Siyasetnameyê, ji Şahnameya Firdewsî bigrin hetanî Mesneviya Mewlana, eserên nîvromanî ne û pir semyan in.

Mixabin ji ber ku bi giştî derveyî ronakbîrên Ewrûpa hemû ronakbîr xwedî kompleksên biçûkahiyê ne, di van aliyan de rastiyeên xwe yên dîrokî lêkolîn nakin. Ev yek ji aliyê ronakbîrên gelerî yên Rojhilatanavîn ve jî wisa ye. Li gor min xwedî gelek mîtolojî, efsane û klasîkên dewlemend in. Pir zêde derfeta min a lêkolîna ser wêjeya Kurdî çênebû, lê yên ku tespît bûne hene. Mînak helbestên Feqiyê Teyran hene, dîsa Mem û Zîna Ehmedê Xanî bi zimanê xwe yê helbestî ve esas romanek e.

Li gel ku gelê Kurd jî ji gelên herî kevnare yên Rojhilatanavîn e, xwedî kevneşopiyeye dewlemend a wêjeyê ye. Ez ji bo ku gelê Tirk biçûk bibînim namêjim; lê ger emê yeqîn behsa gelekî bêwêje bikin, ev gelê Tirk e. Ji aliyê şakilgirtina dîrokî ve jî, bi wêjeya xwe ve Kurd gelekî herî zêde xwedî şakilgirtineke baş e. Lêkolînkirina vê yekê li ser milên wêjevanan e. Şakilgirtina gelê Kurd a wêjeyî kengê dest pê dibe û çawa hetanî roja me ya îro hatiye? Ev mijareke cewaz a lêkolînê ye. Lê li gor tespîten min ên yekem, di şakilgirtina civakê de edeba Kurdan bi serê xwe roleke mezin dilêyîze. Belkî devkî ye, belkî folklorîk e, lê gelekî girîng e. Ji gelek aliyan ve, him ji gelê Tirk û him jî ji gelê Ereb bêhtir hatiye terbiyekirin. Ji aliyê siyasî ve hatiye wêrankirin, zanebûna wî ya dîrokî hatiye tunekirin. Lê dema em li hindêk taybetmendiyên rasteqîniya gelê Kurd temaşê

bikin, mirov dikare eşkere bibîne ku xwedî wêjeyeke bihêz in. Ez naxwazim van mijaran zêde vebikim, ji ber ku ez pispor nînim.

Gelo rasteqîniya wêjeya gelê Kurd çi ye, di nava serdeman de çawa şekil girtiye, ger bêedebiyek hebe kê rê li ber vê yekê vekiriye? Ger hindek rewşenbîrên Kurd, di derbarê dîrok û wêjeyê de xwedî lêkolîn bin, dikarin di hundirê rasteqîniya civakî û siyasî de, bi zanistî lê hûr bibin û bigihên hindek diyarde û nirxandinan. Li Kurdistana ku ketiye pêvajoya şorêşê de mirov dikare di mijara edeb, wêje û weke îfadeya herî nûjen romanê de çi bibêje? Ez bawerim di nava rewşenbîran de li ser mijarên pêkaniya wêjeya Kurd û bi taybet li ser çawanivîsîna romana Kurd nîqaş tên meşandin.

Dema em dibêjin şewaza ziman û îfadeya şoreşê, em naxwazim vebêjin ku ka dê bi Kurdî be yan dê Tirkî be. Em wergirîtir bidest digirin. Ez dixwazim pirsgerêka wêjeya Kurdî bi kurtasî bilêv bikim. A ku ez dixwazim li vê derê vebêjim di şewaza ziman û îfadeyê de kes nikariye bibe dilê şoreşê. Divê misoger şewazeke vebêja dilê şoreşê hebe. Ev yek ji bo me jî derbasdar e. Di şer de hevalên me nagihêne kurahiya dil. Bêguman dil gelekî ziwa ne, dil hindekî bi çandê, wêjeyê, helbestê, stranê, û kevneşopiyê xwedî dibe. Ciwaniya serdemê ji van hemûyan qut e. Tevkûjiyeye mitingerê ya hewlnak jiyane. Ji bo ku ez wan ji vî alî ve tewanbar bikim nabêjim. Tevkujiyeye dil a mezin hatiye jiyîn. Helbesta ku li zimanê xwe lefandine helbesta derewê ye. Romana ku dixwînin tenê ji bo pêşvexistina tevliheviya

hiş e. Yan jî asta wan a çandî ji tevlîheviya hişan wêdatir nikare tu tiştan bike. Dilwêrekiya wan hema weke ya xayînekî ye. Ji ber ku tişt a bi navê dil a dane wan, ji ya xayînekî bêferxtir e.

Emê mirovê Kurd çawa bigihînin dilekî? Kûrahiya dil, hesasiyeta dil dê çawa derbikeve holê? Ev mijareke bi serê xwe ye. Mirov dikare li ser vê yekê qebîliyeta temaşeyê û baş bihîstinê zêde bike. Ev mijarên hunerê û wêjeyê ne. Lê destpêkê dilê me yê ku hestên me bizanibe lazim e. Ez gelek caran vê yekê dipirsim: dema ku hun li van çiyayên reweq digerin, heta hemû zindiyên ku hun li wir dijîn dibînin, hun çima peroş nabin? Mînak surên Amedê, mirov dikare bi şêweyekê cudatir ji ya dîtina Amediyan bibîne. Kî hat û kî çû di ser wan latan re... Her wiha ew erdnîgariya erjeng bi serê xwe her dem gobilîneke romanî bi ser dilê mirovan de dike. Van tiştan hemûyan nabihîsin. Pir balkêş e, tu kesekî ku bibêje “ez gelekî bi kûrahî ji welatê xwe bandor dibim” nîne. Ew derûniya revê ya dijmin hîna pir serdest e. Mesela ger min bi zînciran jî girê bidin, ez nikarim li Ewrûpa rihet bikim. Ji ber ku ez li vê derê ji bo armanca xwe derfeta xebatê dibînim, rihet radiwestim. Weke din ez dîn dibim. Gelo rewşenbîrên me çawa li Ewrûpayê dikarine rihet bikin? Ez nabêjim ku mirov nikare fizîkî bimîne, ya mijara gotinê ye ne ev yek e. Li şûna ku mirov dê rastî tevkujîyan were, dibe ku mirov li mişextîyan bijî û dikare gelek xebatên xwedî nîrx jî bike. Ya ku ez di vê derê de dibêjim cewaztir e.

Dil û vebêja we çawa bêwelat dimîne? Hun çawa dikarine wisa bi dilekî rihet bijîn? Ez vê yekê ji gelê me re jî dibêjim. Ji ber sedemên aborî û hereşeyên tevkujîyê ez wate didim

goçberiya wan. Lê bi demê re xalên weke firotina dilê xwe, pazarkirin û bêpemeniya ji dil ez xetertir dibînim. Ger rewşa we ya hesabpîrsîna ji tevkujîkarekî nîne, dîsa ger we hêlîna xwe, welatê xwe ji bîra kiriye, ezê ji mirovbûna we bikevim gumanê. Wê demê dixwazî zilamekî zanistî be, dixwazî li Ewrûpa yekî super be, ji bo min du qiruş nirxa wî jî nabe. Ez yek jî ji vî alî ve dinirxînim. Yanî em ji azadbûna wijdan û aqil bigerin, ji çend cihan ve hatiye zîncirkirin. Bêguman ev yek jî wan gelekî bêhilberîn dihêle. Ger dil û wijdana te azad nebe, tu şarezayiyên te bi pêş nakevin. Ez gelek caran ji xwe dipîrsim, ka ezê çawa bikaribim vê yekê ji holê rabikim. Ev şoreş jixwe bersiva vê ya herî balkêş e.

Ez him xwedî armanc, him xwedî hêvî û him jî xwedî hêrs im. Ez neçarim ji van re riya derketinê bibînim. Pêşveçûyînen min ên dawiyê di nirxa wêjeyê de ne. Bi vî alî ve, li ser ev xalên min bi lêv kirine, tenê di zimanê nivîskî de ne, di zimanê helbestê de, di zimanê jiyane de û di zimanê tevgerê de ez serketîtir im. Hun şoreşên din dizanin, belkî bi dehsalan xwe bi wêjeyê xwedî kirin. Mesela şoreşa Fransayê pêncî salan berê amade bûye, ya Rusan sî salan berê amade bûye. Di Kurdan de ev bûyer nabe. Dema tu bi Kurd tişteki bidî nivîsandin, weke ku tu piştî wî bişkînî, te ew ceza kiriye. Lewra divê tu him teorîyê û him jî çalakiya wî bi hev re bikî. Tuyê him bibî dilê wî û him jî bibî agirê wî. Dê hemû bi hev re bin. Ev yek taybetmendiyeke şoreşa Kurdan e. Yê ku tenegehiştine dema ku lêkolîn bikin, dikarin hîn bibin ku ka ez dixwazim çî bibêjim. Yanî em nikarin bibêjin, ka em destpêkê wêjeya Kurdî bikin û piştî emê şoreşê bikin. Ji ber ku mêtînger ji bo bi te tu gotinan nede kirinê

xwe rêkûpêk kiriye. Ji kerema xwe ez dixwazim ku hun vê yekê fêm bikin. Beramberiya axafîna tu peyvên Kurdî darvekirin e. Ha te guleyek teqandiye, ha te peyveke Kurdî axiviye, ev yek bi heman cezayê tê bersivandin. Lewma ji bo Kurdan emê bi hev re şewaza îfadeyê çêbikin. Tu aliyê vê yekê nîne. Ez dixwazim hindekî vê yekê pêk bînim û ez gelekî jî digihêm encamên balkêş.

Ez hizirîm em dikarin di salvegera 300. a nivîsandina **Ehmedê Xanî** ya **Mem û Zînê** de çî bikin. Lewra di dahûrînên xwe de min hindekî bal kişande ser vê yekê. Encamên ku ez gihame, ev yek bi min dan gotin: eger bi rasteqînî û zanistî were nirxandin, ew serdem di giştîya cîhanê de destpêka serdema netewbûnê ye, dîsa serdema pêşveketina hêrsa li dij darezînên nirxên feodaliyê ye. Ehmedê Xanî jî bi sedema ku rewşenbîrek e, ne pêkane ji van pêşketinan û hewceyiya netewbûna Kurdan bêxeber be. Di Ereban de, di Eceman de, û di Tirkan de qraltî yan jî siltaniyên rola yekgirtinê dilêyîzin pir xwedî hêz in. Di Kurdan de ev bûyer nîne. Rejîma qraltiyê di netewbûnê de xwedî cihekî pir girîng e. Qral li hember mîrîtiyan ji bo gelbûn û netewbûnê dibine bandoreke yekgirtinê ya xurt. Di wê demê de li Ewrûpayê serdema qraltiyê heye, dîsa qralên Îranê hene. Di Kurdan de ev yek nîne.

Ehmedê Xanî texrîbatên begtiya feodal a li ser binkeya me ya civakî vedibêje; çawa dil parçe kirine, çawa negihandine hev, van rastiyan vedibêje. Hun ew dilê wê derê weke **dilê netewî** bi dest bigrin, mijar ew e. Ger ev yek di şexsê Mem û Zînê de hatibe ser ziman jî, hêmaneke yekgirtinê, hêmaneke dil heye. Lê lîtava feodal tu caran vê yekê pêkan nake. Di

nava janên mezin de dimînin. Pêknehatina vê evîne weke pêknehatina yekîtiya Kurd û dilê Kurdan dinirxîne. Yek du hêzên serdest ên wê serdemê dikevin hewla ji hev veqetandina wan. Lê feodal jî di zîndanê de dirûxe.

Encamên ku divê hun ji vê rastiye derbixin ew e, dilê Kurd ji beriya vê bi sêsed salan jî nayê avakirin. Mêtîngerî hetanî roja îro dijwar nîne, bi Kurdî dinivisîne û Mîrîtiya Botanê tam weke mîrîtiyeke Kurdan e. Lê rexmî vê yekê jî li pêşiya yekbûna netew û dilê netewî astengî hene. Di Mem û Zînê de ev yek pir giranbiha hatiye ser ziman. Di wê derê de wêje heye, pêşveçûna wê demê pir hewlnak vedibêje. Jan û êşên gel pir hewlnak tîne ser ziman. Lê li gor min lêkolîn û nirxandina vê yekê rast nayê kirin.

Ez hiziriyam, gelo ma rewşa sêsed salan paşê çawa ne? Tespîta yekem min zelal kiriye, tu ferxa yên me jî ji Mem û Zînê nîne. Li holê Ehmedên Xanî nînin. Tenê li çiyayê bi erzanî jiyana xwe ji dest didine û dimirine. Ji beriya sêsed salan lêdana dilên wan semyantir e. Gelekî şerê jiyane didin. Ger bi pîvanên feodaliye be jî, berxwedana wan gelekî girîng e. Yê me ji bo tunehiyekê, ber bi mirinê ve direve. Dil gelekî ziwa ne, tu kes sedema vê yekê jî qet napirse. Niha dengvedanên erdnîgariye jî qet nayên ser ziman. Piştî ku sêsed sal derbasbûn şûnve, hewla tunekirinê ya li ser dil gihîştîye sifirê. Encamê nagre.

Min wijdana xwe jî azad kir û nefiro. Ev yek ji bo min peyveke girîng e, û min gelekî peroş dike. Ez bi bêhna axê, bi ewrên baranê, bi brûskan, bi keskesorê û bi dengê çivîkan peroş dibim.

Divê Evîn Weke Têgîneke Bingehîn A Wêjeyê Were Hizerîn

Ger ez niha xwe weke wêjevanê herî sereke binirxînim, ez çi dikim? Min çîroka xwe ya bi dayika xwe re vegotin. Min pêwendiyên xwe yên bi mirovê Kurd re vegotin. Min pêwendiyên xwe yên bi axa Kurd re vegotin. Ez mirovekî wisa me, têkîliyên min bi xwezayê re gelekî li pêş in. Ger ez pir awarte bi mirovê Kurd re eleqeder nebûma, jixwe me nedikarî em vê rêxistinê û vî şerî derbixin holê. Ma pêkanbû ku tu guleyekê biteqînî? Ev qas keçên ciwan, ciwanmêr hene, di vê mijarê de rewşa herî xeternak dijîn. Hiştina li derveyî vê yekê bi serê xwe şarezayiyekê hewce dike. Terbiyekirina wan, kirina xwediyê edebekê hewleke gelekî girîng e. Divê mirov vê yekê di wategirtina wêjeyê de weke hewleke girîng binirxîne.

Ez li ser têgîna **Evînê** jî radiwestim. Divê ev yek weke têgîneke herî bingehîn a wêjeyê were hizirandin. Divê di vê mijarê de em Mem û Zînê ronî bikin. Hewceye ez eşkere bibêjim; hestyariyên niha peyda dibin, her dem nefreta min kişandine ser xwe. Mînak di nava gelê me de beşekî kadro yê herî xwe şoreşger dihesibîne, wexta hindêk pereyan bi dest dixê û jinekê dibîne, ya ku siftê tê bîra wî rêxistinkirina revê ye. Çima ev yek min gelekî bandor dike? Dikarîbû wî

pereyî ji bo hevalekî xwe jî pir baş xerc bikira. Dikarîbû bi wê jinê re di nava refên me de riyên hezkariyeke xweşik raxîne. Çima bêyî ku li ser van xalan bihizire, hema revê tînê bîra xwe? Dê biçê kû derê? Zêde cihekî ku biçê jî nîne. Dê herin himbêza polîs, çend rojan ew ajoyên xwe yên çors bijîn, piştê dê werin lêdan û werin avêtinê. Xala ez pê hêrs dibim, ev yek e. Şarezaiya wan a hezkirinê nîne. Xweziya we kariba hez bikira, minê hetanî dawiyê xizmeta we kiriba. Niha hindekî rastiya Kurd ev e. Evîna wî nîne, dilê wî nîne. Tenê tiştê ku ji destên wî tê, derfetan li ser bingehe xiyaneî bi kar tîne. Niha divê em vê çareser bikin.

Ev mînakek e, lê rastiya me ya netewî ji sedî nod wisa ye. Li vê derê jinên ku xwedî ziman in, tîn pêşxistin. Ji her alî ve jinên ku dikarin li ser piyên xwe bimeşin tîn pêşxistin. Bi koleyan ve bizimanîbûn nabe. Ziman û dilê koleyan nabe. Zimanê kesekî ku hişk bi pergalê ve hatiye girêdan nabe. Ger wê bigre, ma dê bi çend qirûşan be? ma ji zayendiya çors çi derdikeve? Ez vî qasî eşkere dibêjim. Hîna xwe nedayîna ber fêmkirinê heye. Di bûyera Kurd de tîkîlî klasîk e. Divê wêjevan li ser vê yekê raweste.

Hewceye ez diyardeyekê destnîşan bikim. Dema mirov wêjeyê pêş dixîne, tenê di pêvajoya serûbinbûna şoreşê de ne, divê ji beriya wê em kesayeta tarî, ya bêçareserî, ya ji dil ve hatiye zincîrkirin, ya gelek caran dilê wê hatiye tunekirin, eşkere bikin. Em di çalakiyên din ên hunerê de jî û di romanê de divê mirov li ser van raweste. Di romanê de emê **Kurdê qedî** çawa pênase bikin? Kurd çawa hate qedandin? Ger dê romaneke ji çend cildan çêbibe, divê cildek ji vê re were veqetandin. Kurdê qediyayî, Kurdê evqas ketî, Kurdê

têkçûyî, Kurdê bûye çehl, Kurdê reviyayî, Kurdê ev qas bi erzanî ji axa xwe diqere û Kurdê ku têkîliyê ev qas kirêt dike kî ye? Çawa kete vê rewşê? Xala yekem ev e.

Ya duyem, ma **berxwedan** pêkan e? Ma pêkane em bangî wî ye ji hezkirin û tekoşînê re bikin? Ma derfeta ji têkçûnê gihandina serkeftinê, ya ji bêdiliyê gihandina wêrekîyê, ya ji kirêtiyê gihandina bedewiyê heye? Tuyê çawa rabikî? Tuyê li dijminê ku ew xistiye vê rewşê temaşe bikî. Tuyê ev şerê xwe li dij dijmin bimeşînî. Tuyê bibêjî dijminê gelê Kurd bibîne. Destpêkê tuyê bangî dîtîne bikî. Piştî ger derfeta te ya berxwedanê heye, berxwe bide. Gotina “berxwedan jiyane” vala nehatiye gotin. Ev yek şert e, **jiyankirin berxwedan** e, berxwedan jiyane. Ev gelekî girîng e û divê mirov rêzdariyeke mezin rabeerî vê bike. Tenê berxwedan jî têr nake, êrîşa ber bi serkeftinê dibe jî gelekî girîng e. Ji hemû eniyan ve derbasî êrîşê dibim. Ger ev kes ber bi serkeftinê ve neçe, xwarina dixwe jî heram e. Tuyê bi vî nedî xwarin û vexwarin, tuyê nedî razîn, tuyê her dem li ser stiriyan rabigrî.

Dema tu Kurdê nû diafrînî, ji bo bi destxistina hindek mafan, hewceyîya te bi hindek serkeftinan heye. Azîneyên min li ser vê hîmê ne. Ji ber ku weke din riyên vê yekê nînin. Ez vê yekê herî zêde li ser xwe pêk tînim. Bi rêxistinê û çalakiyê ve amade bike, demdirêj bide jiyîn û rê li pêşîya gelek serkeftinên girîng vebike. Ger tu bikaribî van bikî, tu dikarî rihet bî. Ev yek şert e! Bêyî afirandina vî Kurdî, her tişt heram e, her tişt ketibûn e.

Pêşvexistina Hezkirina Kurd Peywira Wêjeya Kurd e.

Pêşvexistina hezkirina Kurd û şêwaza jiyana Kurd sereke peywirên wêjeya Kurd e. Balkêşkirin, xweşikirin, wêrekirin, û da ecibandina jiyane, sereke peywirên wêne, helbest û muzîkê ne. Lûtkeya wê evîn e, bêguman ger em bikaribin pêk bînin. Ez li dij evîne nînim. Berovajiyê wê, weke hêza afirandê a mezin ez xwe dinirxînim. Hun dê bibêjin çawa? Çawaniya wê kême zêde bi vî şerî ve hatiye bersivandin. Ez naxwazim bi hêsanî dev ji vî gelî û van axan berdim. Ji bo vê yekê li dij dijmin şerekî dijwar hewce dike.

Êdî nivîskariya weke Ehmedê Xanî jî bes nake. Qraliya ku wî daxwaz dikir, carna ez dihizirim, dibêjim ev yek jî bes nake. Divê ji aliyekî ve em Memê, ji aliyekî ve jî Zîne biafrînin. Dem bi dem ez xwe wisa lê dikim. Weke din mirov nikare çareseriyê peyda bike. Afirandina bûyera Kurd, evîna Kurd, wêjeya Kurd misoger bi bersivandina van pirsan re pêwendîdar e. Niha mirov bi hêsanî nikare bibe wêjevan, çawa ku nikare bi hêsanî bibe şervan, bi hêsanî nikare bibe xwedî edebekî jî. Edeb bûyereke gelekî cidî ye. Ji bo afirandina edebê, divê em pêwendiya Kurd çareser bikin. Divê em jina Kurd, zîlamê Kurd, egîdê Kurd çareser bikin.

Serkeftina Evînê Serkeftina Gel e

Min ji berê de gotibû, ka çima bûyera Mem û Zîn ewqas zor pêş ketiye. Di wê derê de ezmûneyeke evînê heye. Hinek zorê li pîvanên feodal dike. Di bingeh de ev, bêriya şoreşa netewî-demokratîk e. Dibe ku di mîrên Cizîrê de bûyereke wisa qet derbas nebûbe. Lê Ehmedê Xanê yekîtiyê dixwaze. Tunebûna yekîtiyê di navbera feodal-mîrzadeyan de, va ji hikumdarên Ecem, Erebb nizamî Bîzansiyan re derfeta layan û dagirkirinê dide. Di salên 1600'an de rewşa Kurdan a dewletbûnê û avakirina destpêkeke netewbûnê heye. Feodal-mîrzade û mîr, li pêşiya vê bi îhtîmaleke mezin asteng in. Çareserîya vê dixwaze di wêjeya Mem û Zînê de nîşan bide. Nexwe kurekî mîr û keçeke mîr bi rehetî dikarin hev û dî peyda bikin û bizewicin. Ev zor nîn e. Jixwe di wan sedsalan de, bi tevahî zewacên navbera mîran wisan in. Hemû zewacên tebeqeyên jor, zewaca kurên mîr û keçên mîran in û zorî jî nîne. Di bingehê hev û din xurtkirinê de hê jî çêdikin. Li vê derê rewşeke derepîvan; li ser mîran, bi gorê ve qonaxê ku yekîtiyê jor an jî bûyîna dewletekî re (em dikarin bibêjin bûyîna keyatiyek jî) nebûna xwesteka zordayîne ye. Va li pêşiya vê pêşketinê ew mîr asteng in. Ev, tê xwestin ku bi destana Mem û Zîn bê şênberkirin.

Evîneke zor e. Çima evîneke zor e? Yekîtiyê pir zor e, dewletbûnê pir zor e. Ji bo pêkanîna vê, pêwîst e ev evîn wê

mîrîtiyê birûxîne û çepera feodal biçirîne. Ger ku pirtûk bê xwendin wê bê dîtin ku, daxwaziya yekîtiyekê heye. Divê gelek rêpîvanên kevin bên hilweşandin. Gelek fitne û fesad hene; ji bo rakirina ji rastê hindêk azadî pêwîst e. Bûyîna van, tê wateya pêkanîna şoreşa netewî-demokratîk. Ji ber ku şoreşa netewî-demokratîk peyda nîne, di Mem û Zîn de pevretiyêke serkeftî nayê pêkînanandin. Yanî di ciyekî de tê wateya nepêkînanîna yekîtiya bi serkeftî ango nebiyekbûyîna Kurdan.

Ya me jî, peywira pêkanîna bûyereke siyasî ya mezin heye. Yekîtiya siyasî bûyereke mezin e û em dikarin ji vê re bibêjin evîna mezin. Da ku tevahî evînen piçûk karibin wateyekî biderbirînin, pêwîst e ev yekîtiyê pêk were. Xwe têxin şûna Mem û Zîn; ji bo ku hun evîna xwe pêk bînin, pêwîstiya yekîtiyêke siyasî û li hember serdestan pêdiviya rizgarkirina qadeke piçûk heye. Ji metirsiyê dûr bimînin. Di halê berevajî de rewşên mîna lêgerînên zayendiyê xiyanet e. Ji ber ku dikeve bêviyanîyê. Da ku bikeve bêviyanîyê, nikare yekeyê bi rê ve bibe. Ji ber ku nikare yekeyê bi rê ve bibe, derbe dixwe. Dema ku derbe xwar, ev dibe tawana xiyanetê. Ez hizir dikim ku, yên vê disepînin jî hene. Hinek ji wan çawa ku heq kiribûn hatine cezakirin. Viyana wî şikestiyê û hedar nekiriye. Tebî nikare hedar bike. Ji ber wê yekê evîna pir zor e.

Dîroka Kurd careka dî bi teşeyekî jandar derdiket ser dikê. Ez hizirîm, ma gelo dîrok dubare dikir? Ez li ser gotinên Edûlê û ketina Derwêşê Evdî pir hizirîm. Divê ev çarenûs bihata guhertin. Min got, ji ber ku ewqas xwîna pakrewanan

heye. Li derdora min mirov yeko yeko xwe dişewitînin. 1500 suwarî û gerîlayên me yên ku bi dilêrî şer dikin... Min got, xwedayo ev bi serê min de jî tê. Qur-an dema ku tê xwendin çawa tê guhdarî kirin, va min jî wisa vî dengî guhdarî kir.

Min got, îman ev e. Di vir de kirûyên hunerî yên mezin hene. Bûyer ewqas bi hev ve girêdayî ne ku, tenê yên ku hene dikarin vê fêhm bikin. Welatparêziyeke mezin heye. Ev, dilêriya gerîla ya îroyîn e.

Derwêşê Evdî gerîlayekî mezin e. Edûlê jî...

Jixwe gelek hevalên me yên stî xwe dişewitînin. Di bingeh de ya Edûlê evîneke mezin e. Dibêje, *“filan paşe min dixwaze, lê ez tenê ji Derwêşê Evdî hez dikim. Ger ev jî nebe, ez a gorê me.”* Ev rêgezên hezkirinên Kurdan in. Egîdiya mezin e. Derwêşê Evdî ne radestê Tirkan û ne jî radestê Ereban dibe. Ev welatparêzî ye, serxwebûniya mezin e. Him evîna xwe dinase û him jî dijminê xwe.

Li ser vê yekê min ji hunermendê me Diyar re got, *“heke hun bi şerê mezin re nebin, a ku hun dikin sextekarî ye!”* Min jê re mînaka evîna mezin a Derwêşê Evdî nîşan da. Ti kes ne weke Edûlê, ne jî weke Derwêşê Evdî dikare bibe xwediyê evîneke mezin. Şerên wan jî mezin e. Va, destana Kurd, va evîna Kurd. Ma emê çima van ji bîr bikin?

Evîna Edûlê evîneke mezin e. Tu hunermend nikare weke ku Edûlê Derwêşê Evdî pênase dike, pênase bike. Ez nikarim ji wan kesên ku nikarin vê pênaseyê bi îro re girê bidim re bibêjim hunermend. Ez ên heyî mandel nakim, lê ez nikarim Edûlê jî mandel bikim. Ger Edûlê bê mandelkirin,

mezinahî, evîn pêk nayê. Ev gotinên mezin in. Giyana Kurdan e. Tu van ji bîr bikî û ji xwe re bibêjî ez hunermend im, hozan im, ezê ji te şerm bikim, nikarim te bipejirînim. Gotin, newa (melodî) û bûyer ewqas di nav hev de ne ku, ez hizir nakim di gelekî din de hebin.

Evîna Kurd hetanî ku xwe neşewitîne nikare bi ser bixîne.

Va, di pêvajoyên dawî de sê keçên me xwe kirin bombe. Yek Bermal, yek Rojbîn û yek jî Binefş bû. Ev keç keçên evîne ne. Bi hezaran ciwanên Kurdan xwe wisa şewitandin.

Çima wisa dibe? Yek; evîna Kurd ji qurmê xwe ve ji nû ve şîn dibe. A duyemîn jî ev hemû bi navê min dibin.

Niha ezê çi bikim? Divê ez pêk bînim ku careka din Edûlê û Derwêş, Mem û Zîn xwe wisa neşewitînin. Hemû destanên Kurd bi evîne dest pê dikin. Berxwedêriyeke mezin û piştre jî bêçareyî... Va, destan wisa diafirin. Di van destanan de yekîti tune ye, şerê Kurdan bi serkeftinê nayê birêvebirin. Xiyamet heye û bêşensiya herî mezin jî dijmin hêzdar e.

Min got, divê ez serkeftina evîne biafirînim, -û ez diafirînim. Serkeftina evîne, serkeftina gel e. Hemû hewla min ji bo pêkanîna evîna Kurd e. Ez ne li dijî zewacê me, ger tu tiştêkî bikî, divê tu bi evîn û hezkirinê çêbikî. Evîn gelê me ye û emê ji nû ve bidine afirandin.

Hinek Kurd hê ji niha de li ser mirinê hin lîstokan saz dikin. Heke Beko tunebana, me ji zû de serkeftinê bi dest xistibû. Ji mirina min a yekemîn dijmin, a duyemîn jî ev Beko berpîrsiyar in. Ez li ser sewdaya Mem û Zîn ji nû ve şîn bûm. Ez dijîm û xwedî tol im. Bila her kes hesabê xwe baş bike. Ez egîdiya xwe bernadim, hesabê dipîrsim. Divê Kurd jî hinek tiştan fêm bikin. Beko'yên me pir in. Heke em

fersendê bi wan nedin, emê bi ewqas ked û xwîna pakrewanan dikarin bibin xwediyê jiyana mezin. Zilamê Kurd di bin navê namûsê de nasnameyê jinê girt. Min vê baş fêm kir. Dema ku keç dibe jin, nasname, ziman û xweşikî ji dest diçe. Weke ku di destana Derwêşê Evdî de tê dîtin; Edûlê xwedî nasname, evîn û hêzê ye. Ji serê tilfkan hetanî mûyên porê xwe xweşikbûna xwe diparêze, -va evîn! Niha dema ku mirov van dibêje, dibêjin eyb e. Nexêr, ev Kurd e, binasname ye û em nikarin dev ji vê berdin. Jina bênasname nabe, jiyana bênasname nabe, egîdî nabe. Ev felsefeya Ehmedê Xanê û Derwêşê Evdî ye. Va, ji bo vê bi hezaran keçên me xwe şewitandin û gihîştin evîne.

Min bi stranekê dest bi vê xebatê kir. Niha hinek xebatên min nas nakin. Hunermendekî ku straneke baş diafirîne, li ba min ji sed fermanbaran hêjatir e. Ez dizanim ka kîjan baştir e. Ev tiştekî weke sedî sed li hedefê xistin e. Dema ku min dest bi van xebatên xwe kir, min got beriya her tiştî divê ev dengê Kurd qut nebe. A duyemîn, min got divê keç wisa bi hêsanî ji dest dernekevin.

*Gihîştina şêwazên derbirîn, uslûb û hîtabên pergalên nû,
têkiliyên nû,
her roj kevin xirakirin û şewitandin
û ji nû ve çêkirinê re rê vekirin
jiyaneke romanî ye''*

Ji Pirs a “Çawa Bijîn” re Bersiva Rast Roman e

A ku em dixwazin di vê sehayê de bidin pêşxistin, di bingeh de gelala romanekê şoreşgerî ye. Em dikarin bibêjin ji pêvajoya hilveçirîna korgirêka ku di civaka Kurd de hatiye çêkirin û pêvajoya ber bi rizgariya nû ve bi romanê hunandin ango bi romanê anîna ziman. Bersiva em ji “Çawa Bijîn” re bidin di wateyekê de dibe roman. Em raveya şoreşê ya bîrdozî, polîtîk û leşkerî û dîsa stratejî û taktîkê pêş dixin. Her wiha peşketin çêdibin û diçin. Lê di heman demê de ger ku em pirs a “Jiyana şoreşger wê çawa be” nebersivînin, wê emê şoreşa xwe ji pêşketineke giyanî ya girîng û ji teşeyê libatê pêmen bikin û êşkere ye ku ev nabe saxlemiyek. Lewma ji bo milîtanek şoreşger pirs a “Çawa Bijîn” sotîner e. Jixwe têkoşîna rizgariya netew a ku di bin serokatiya partî ya me de pêş dikeve, hemû civakê alandiye, tenê ne ji bo milîtan, ji bona hemû takekesan şewazeke jiyana şoreşger ka çawa pêwîste bê peşxistin, bi qasî nan û avê bi misogerî aniye halê pêdiviyekê. Di nava civaka me de paşdemayînen mezintirîn û xirabûnên libatî hene. Dema têkiliya vê bi mêtîngerî, Kemalîzm û dîsa bermayên çerxa navîn ve bê kolandin û dahûrandin, wê bê dîtin ku ka çiqas têkilî û jiyânên bèn hilweşandin û li hemberê bertek bê raberkirin û

dîsa di şûna wan de ji têkilî û teşeyên jiyana nû ku bê afirandin, hewqas pêdivî pê heye.

Vaye roman, hindêk jî di navbera vê belênayê de hewldanê diderbirîne. Têkilî û teşeyê jiyana ku pêwîst e bê derbaskirin, têkilî û teşeyê jiyana pêwîst e bê parastin lêkolîn û lêpîrsîn dike, dahûrîn dike û ji nû ve ava dike. Ev yek ger ku teknîka hunerê baş bê karînanandin, di wê rêjeyê de, wê ji şoreşê re tevkarîya herî baş bide berpêşkirin. Tebî dema ku têkoşîna me ya şoreşger dibe mijara gotinê, rasteqînên dîrokî yên şoreşê, teşegirtina civaka ku xwe li ser radigire, bi taybetî li ba pêvajoya dîrokî ya nêzîk rasteqîna ku îroyîn dije û aliyên pêşketinên dibêtî ku pêgirê nîrxandina asteke nêzîkê zanistiyê bê kirin û ji romanê re zemînekî wisa bê berpêşkirin, em dikarin destnîşan bikin ku ev pêdiviya romanê pala xwe dide ango divê pala xwe bide ser binyada rasteqîna sosyalîst.

Ev yek di heman demê de, di bingehe daneyên zanîstî de derdikeve rastê, ew aliyên ku kevneperestî bi her awayî pê re çêdikin, şunda dikişînin û vesazî dikin û helwesta ku dixwaze nûjenî bike, ji her cure temsîla vê re bi rexneyê bersivê dide. Li ba vê yekê, xwedî li rasteriya pêşketî derdikeve, ji bona pêşengtiya vê bêrî, azwerî û bilindbûnê esas werdigire. Ev roman, rasteqîna tê jiyandin tam jî bi vê teşeyê digire dest, di bingehe de jiyana takekes a ku bi hilweşandinê ve rû bi rû maye û piştgiriya ji jêr û jorsaziya civakê werdigire ji hilweşandina wê re çavdêrî dike û di teşeyê herî radîkal de rexne dike. Lê di heman demê de yê şunê de bê cîbicîkirin ka wê çawa be, hewl dide ku derxîne rastê û girêdana bi kevîrên bingehe ên jêr û jorsaziya tevahî

jiyana nû ya ku divê bê pejirandin, bide avakirin. Ev, di kesayeta tîpek an çend tîpan de dikare ji avakirina nû ya hemû civakê re rê bide vekirin. Li vir sê-çar tîpên ku werin destgirtin, di heman demê de ji dahûrandina rasteqîna dîrokê û civakê re, wê rê bide vekirin. Çend tîpên ka kîjan dîroka paşdemayî têkiliyên civakê yên vê dîrokê temsîl dikin baş didahûrîne, baş çavdêrî dike, baş rexne dike û ji nû ve ava dike. Ger ku vê yekê çiqas bi kûranî, çiqas bi xweşikî û çiqas bi hunerî bigire dest, hewqas jî dikare berhemên hunerî yên saxlem derxîne rastê. Êdî ev der, bi hêza hunermend ve girêdayî ye. Hindek xeyalên xwe dide axaftin. Yanî di virê de ji zanistiyê zêdetir xeyalan dana axaftin, xwestek, bêrî û azweriyên anîna ziman mijara gotinê ye. Li hember çî me, çî dixwazim, divê çî hilweşînim, çî ava bikim; çî kirêt e, çî xweşik e; çî nayê jiyandin, çî tê jiyandin; çî tê pejirandin, çî tê redkirin; çî tercîha min e, çî ne tercîha min e, van pirsan êşkere dipirse û bersîvên tûj dide. Bersîvên ku bide, wê giştiya hemû civakê girê bide.

Va ye, ew gelala romana ku em dixwazin pêş bixin, li derdora van pirsan hindik zêde pêwîst e bê derxistin. Rasteqîna tê jiyandin jî di wateyekê de ev e. Li ba pêwendîya vê rasteqînê bi mezintirîn kevneperest û muhafazakar, yanî bi mêtîngeriyê û bi bermayên feodal ve, di heman demê de, ew civaka ka çawa bi nûjenîyeke sexte ve tê cîlakirin, hewl hatiye dayîn ku derxîne rastê. Heta welatparêziya sexte, di bin navê çepê sexte de kesayet û kesayetiyeên heyî ka çî ne, hatiye ravekirin û li ba vana, pêwendîya rizgariya civakê ya nû bi nasnameya netew re ango di asta kesanî de temsîlîkirin ka wê çawa çêbibe;

kesayetên wisa çawa derdikevin rastê û çawa ditêkoşin; ev yek jî hatiye daxistin.

Yek jî, ji tîpên berwenda hatiye qalkirin. Ew tîpên ku lingekî xwe li bermaya serdema navîn e û lingekî xwe şekilbûyîna civaka nû de ye, her tim şikeştina her du aliyan temsîl dikin û xwe li dijî her qonaxên girîng dana çespondina wan hatiye rexnekirin. Bi taybetî dahûrînên Serokatî (em dikarin bibêjin dahûrînên bingehîn in) yên di vê mijarê de pêşketinên ku derxistîye rastê, ku bê lêkolinkirin û pê ve girêdayî da ku weke kelûmelê romaneke şoresger pêgirê nîrxandinê bê kirin wê tevkarîyekê berpêş bike. Ev xet hindik zêde di dahûrînan de hatiye derxistin. Dahûrînên kesayeta bingehîn; di jîyanê de, di nav şerê germ de hatine ezmûnekirin û derketine rastê. Yanî ev ne xeyalî ne, rastînên ku şoresê derxistine rastê ne.

Lewma dane û kelûmelên ku romaneke rasteqînî pala xwe bidê mijara gotinê ye. Yanî ewqas kelûmelên ku di wêjeya çî welatî de nehatiye peyda kirin hatiye bidestgirtin. Têkoşîna rizgariya netew ku di bin serokatiya PKKê de hatiye birêvebirin qehremantî, xiyaret û berwendayên derxistîye rastê kelûmelên mezintirîn in û heta li ser her qonax an jî li ser her her tîpekê, dikare pirtûk bê nivîsandin. Em tenê derbirîna vê ya herî giştî, girêdayê pêvajoyên rizgariya netew û partiyê hewl didin ku bidin. Gelala romanê di aliyekê de rasteqîna mêtîngerî û kemalîzma Tirk a faşîst, di aliyekê de jî rasteqîna Kurdistanê ya eşîrî û feodaliya serdema navîn, di aliyekê din de jî, rewşa kedkar, karker û gundiyan xizan, ew kes û tîkiliyan ku ji pêwendiyên eşîrî û feodalî hatine qutkirin û hatine şekilkirin hewl dide ku bîne

ziman. Û PKK di wateyekê de dibe ev. Roman, pêşketina di vê wateyê de hewl dide ku di asta hunerî de pêş bixe. Hem berhemekê pêşketina şoreşî ye, hem jî ji bo pêşketina şoreşgerî teşeyekê dide. Her çende ku bi helbest, mûzîk û wêneyan şoreş nayên pêkanîn jî, ji bo pêşxistina herî puxteyî ku wê roman tevkariyekê jê re berpêş bike bêguman e. Gelale hindik zêde dayîna naveroka vê ji xwe re kiriye armanc.

Di bingehe de tîpên hîmî mijara gotinê ye, lê heke ku em gelek tîpan bidin axaftin wê kelûmel bêtir dewlemend bibe. Lewma bi neqandin, yekirina gelek qismên baş, yanî bi gihandina sentezekê roman dikare pêk were. Di vê gelala romana ku em dixwazin bidin de, bi komên curbecur lêgerîn tên çêkirin. Em li hember kîjan jiyane bertek raber dikin û ka em bêriya kîjan jiyane dikin tê lêpîrsîn. Dîsa çi baş e, çi xweşik e; çi rast e, çi çewt e; çi kirêt e, çi xirab e pîrsên wiha di vir de zêde tên pêşxistin. Ji ber ku roman hindek di nava van têngînên hîmî de pêş dikeve. Hun, ji ku derê tîn, jiyana kevin çi ye, jê qutbûna we çawa ye; dîsa pêwendiyên we bi jiyana nû re çi ne, hun çawa pê ve hatin girêdan, hun dixwazin çawa pêş bixin, van pîrsan zêde pêş dixê. Di aliyê din de bi lez pêşneketin û nehatina halê milîtanek şoreşger ka çi diderbirîne; xuyangên vê yêr curbecur çi ne; di kesayetê de ji çi re rê vedike? Li van tê lêpîrsîn û bi azîneke rast ji bo pêşxistina şoreşê bi her awayî gihîştina tevkariyekê tê xwestin.

Divê Romana Kurdistanê Xweser Be

Bêguman gava ku li Kurdistanê gelala romana şoreşger tê pêşxistin, ji ezmûneyên netewên din jî sûdwergirtin girîngî hildigire. Bi taybetî rasteqîna romana Fransa ku şoreşên hîmî çêkiriye, dîsa rasteqîna romana Rus û heta li ba hindek taybetmendiyên qonaxa zayîna şoreşa Îslamê, Vîktor Hugo, Balzaq û hwd. romanivîsên mezin hene. Pêwendiyên van bi şoreşa Fransa ve tê avakirin. Dîsa şoreşa Rus têkiliyên xwe bi Tolstoy, Dostoyevskî, Çernîşevskî, Gorkî û hwd. re çî ne; van di kîjan qonaxa şoreşê de û bi çî cure berhemana di tevkeriya şoreşê de peyda bûne? Hindek taybetmendiyên bingehîn ên şoreşa Îslamiyê çî ne; bi taybetî çima piştêr bûye paşverû, vegeriyaye kevnepeştîyê û hindek taybetmendiyên bingehîn ên kesayetiyê çawa derxistine rastê? Malbateke çawa, tîpekê jin-zilamê çawa derxistiye rastê.

Di rasteqîna civaka Rojhilatanavîn de ev dikarin bîn pêşçavkîrin. Tebî romana Kurdistan rasteqîna şênber a xwe ku hindek bêşiban e divê bîne pêş çavên xwe. Taybetmendiyên civakiya Kurd, ji ber dîroka jiyayê pir hindik dişibe civakên din. Lewma pêwîst e reseniya xwe pir baş bîne pêş çavên xwe. Yanî romana Kurdistan, pêwîst e bêtir bibe romaneke xweser, nikare zêde asayî pêş bixe. Asayîkirina romanivîsiya Tirk jî zêde pêşxistinêr nabe.

Vê yekê têkoşîna şoraşa me bi rengekê balkêş daxistiye rastê. Xebateke hunerê ya bi baldar dikare bibîne ku şoraşa me ya pêşketî henaseyeke mezin bi hunerê daye wergirtin û bi hunerê jî şoreş pir tê pêşxistin. Dikare hêz raberî xebateke wisa bike û berhemên xurt derxîne rastê. Ji vê qonaxa ku têkoşîna me bi ponijîn tê de peyda dibe re, ji pirsra “Çawa Bijîn” re bi romaneke wisa ve bersiv gihandin jî, tevkariyeke biçûk nayê dîtin. Ger derfetên me dest dabana li ba peywirên bîdozî, siyasî, leşkerî, dê me karîba tevkariyeke wisa ji peywirên wêjeyî re berpêş bikira. Jixwe her ku em firsendê dibînin, em hewl didin ku vê çêbikin. Bi rastî jî ev hewldanên me tevkariyê diderbin.

Milîtanên ku di vê mijarê de bixwebawer in, ka huner bi taybetî jî wêje û roman di nava me de bi pêşwazîkirina çî berpirsiyar e, dikarin bînin pêş çavên xwe û divê ji bîr nekin ku, di vê navberê de ji pirsra “Çawa Bijîn” re bi dayîna bersîva herî rast dê tevkariyekê karibin berpêş bikin.

Çawa ku ez pir caran diyar dikim, mirov dikare gelek mînakên bîne pêş çavên xwe. Di Dîroka her gelî de mîna vê pêngav hene. Di qonaxa began a xweseriyê de, hindek pêşketin di wêjeya kurd de çêbûne. Mirov dikare di hindek destanan de qonaxên dîroka Kurd a xwedî jêderka çiya yên tînan zanîn û nayên zanîn bibîne.

Hindek tîpên weke Kawayê Şoreşger ku serî rakirine û vegotinên wêjeyî weke Memê Alan hene. Van ji sertara girîng a pêşketina civakî hêz girtine û hatine pêş xistin. Bi vegotîneke lehçeya Rojhilat an jî bi azîneyan heta roja me ya îro bandordar bûne. Mem û Zîna Ehmedê Xanî jî di vê wateyê de, bi taybetî di qonaxa ku otorîteya keyayan ji bo

gelan çarçova netew û civakan xet dikir de, derbirîna wê pêdiviyê ye. Ji şêwaza mîran a par û perçe dikir û tim bi hev re di pevçûnê de bûn û yekîtiya netew pêk nedianîn heya xwiyanga nav sûlaleya feodal hewl dide ku vebibêje. Vegotina di vir de pêk tê, di bingeh de rasteqîna feodal mîr a req ku nayê yekîtiya gel û wê yekîtiyê venaguhêze asta netew e. Pir û pir fitne fesad hene, xulamtî hene; hewl dide ku vê bîne ziman. Lê, ji ber ku pêvajoyeke şoreşî ya bingehîn nejiyaye, nikare bi vegotîneke xurtir xwe temam bike û pêş bixîne.

Ji ber ku Kurdistan şoreşeke rişt (cidî) nejiyaye, em di dîrokê de, ne di sed sala 18'an, ne di sed sala 19'an, ne jî di sed sala 20'an de rastê mînakên romanên xurt nabin. Ên hatine nivîsandin, di bingehê tunekirina kemalîzmê de romanên Tirk in. Di vê mijarê de Yaşar Kemal bi xwe jî, navê wê rasteqînê ye ku ji rasteqîna Kurd a ku bûye Tirkane best girtiye û derketiye rê. Xwedî romanivîsiyeke wisa ye. Mîna vê gelek romanivîs hene. Ev ew romanivîs in ku di dirêjahiya tevahî dîroka komarê de ew rastiya ku serhildanan perçiqandiye û piştî jî, bi Tirkiyê re kiriye yek di teşeyekê pêşverû de pênase kirine. Di cîyekî de kemalîst sinc, wêrankarî û tunekirin hatiye xwestin ku bi riya wêjeyê re rewşa bê nîşandan. Di vê bingehê de pergala ku hatiye avakirin; mîna xweşikîtiya ku pêşverû ye û pêwîst e bê jiyîn daye çespendin. Tebî bi wêjeyê hatine aşîkirin û divê bê redkirin. Perspektîfa van romanên, dil bi rasteqîna Kurdistanê neşewitandin û ka ev çi ye pê tenegehîştin e. Her tiştî înkarkirine, hem jî bi lezgînî! Cardin wan neyênîyên

kevin venekirin e. Kurdan weke paşverû û weş nîşandayîn e.

Va, dixwaze bila Kurd be, dixwaze bila Tirk be, heya niha di derbarê Kurdistanê de romanivîsî, hunermendî û wêjevanî ya baş di vê bingehê de xwediyê erkekê ye. Tebî ev romanivîsî di radeyeke dawî de wêrankariyê afirandiye. Bi taybetî şekilgirtina kesayetê çexxwarî pêş xistiye. Ramandina azad û rasteqînî asteng kiriye. Tirkbûyîn, koçkirina metropolan, welat û gelê xwe piçûk dîtin û bi rengekê hêsanî dest jê berdanê bi xwe re aniye. Ev ji pêvajoya ber bi metropol û Ewrûpayê ve herikandineke mezintirîn û pêvajoya ji xwe revê ye. Di heman demê de pêvajoya revê ya ji giyan û mejiyê xwe ye. Heta ev pêvajo, qasî qedalbûyîne pêş ketiye. Pir hindik kesan karîbûye li rasteqîna xwe xwedî derbikevin. Her tişt bi erzanî ji dest hatiye derxistin. Yên ku nav girtine ser zimanê xwe jî, ya hatine sîxurkirin yan jî, hevkarmandên bi mîsyona ku di bingehê hin berjewendîyan de bi dest girtine de derketine rastê. Welatparêzî, hatiye veguherandin têgîneke ku di ber re jî nayê borandin.

Tebî em vê yekê heya derketina tevgera şoreşgerî, bi rengekê bêtir trajedî û kûrbûyî dibînin. Bi taybetî binketina her serhildanê, di çûyîna encameke wiha de rol leyistiye. Piştî serhildanan, yanî qonaxa terora spî, di bingeh de rasteqîna gelê Kurd, ji qonaxa serhildanan bêtir xistiye xeternakiyê û em dikarin bibêjin ku aniye heya wê xala ber qedanê.

Va, ev tîpên heyî, di çarçoveya vê vegotina giştî de derketin rastê. Em, hinek wisa derketin rastê. Hun weke

derbirîna vê gelemperiyê, dikarin pênaseyekê deynin ka hun çî ne û dixwazin çî bikin. Di wateyekê de ev, êdî dibe gihîştina kesan bi pêvajoya nirxandina rasteqînî.

Yên ku bi rasteqîna xwe rast têngahîjîn, qet nikarin bibin xwedî çalakiyeke rişt. Bi aliyên xwe yê zêde hestiyar derdikevîne rastê û ev derketina rastê jî, ji her cure bandorê re vekirîye. Çima ? Ji ber ku ne derketinek bi gor pênaseya rasteqînê ye. Ji xwe bêhay e. Em jî di vê wateyê de jê re dibêjin şûngeha “Xafil”. Mirov dikare ji vê re bibêje teşeyekê cehaletê jî. Ger hun bala xwe bidinê, ev, rasteqîna we tevan a ku bi ponijîn dijîn e. Hun tev xwedî jêderkeke wiha ne. Zanebûn û hesta vê jêderkê di we de çiqas pêş ketiye, diyar nîn e. Kemalîzm qasî karibe ketiye nav, malbatî û eşîrî, qasî karibin ketine nav. Ji têngîna welat û ji têngîna gel heta dawiyê pêmenî hatiye jiyandin. Taybetmendiyên rewşenbîrên Tirk di radeyê de dawî de bi teşeyê demagojîk teyisiye. Dîsa demagojiya feodal teyisiye. Bîrdoziya dê, bav û kal teyisiye. Van tev kesayetê ji rasteqîna bingehîn, ji rasteqîna dîrokî, ji rasteqîna hemdemê dûr xistiye û jê qut kiriye. Lewma hun lewaz dimînin. Hûn, di bîrdoziyê de, di polîtîkayê de, di çalakiyê de û di jiyane de lewaz dimînin. Di her sehayê de koma tîpên ku dinalin, diqarin, ditengisin, net nabin, tûj nabin, nayên dahûrandin û xwe nagihînin çareseriyê mijara gotinê ye. Taybetmendiyên vê kesayetê, hatiye veguhestin nava pêşengiya şoreşî. Me, hewl da ku, em vê yekê bi şurê şoreşê yê herî tuj derbas bikin. Piraniya we di vê bingehê de herikîn nav şoreşê. We got, “Ev rêka herî kurt a pêşketinê ye.” Li hember pergale bertek bi we re çêbû, hun hatin nav şoreşê. Helbet tiştên we di nava partyê

de jiyaye, ew hezar teşeyên kevin bi şêwazeke cuda berdewamkirin e. Li hember vê bertek, di ciyekî de şerê nav rêkxistinê yê şoreş û dijî-şoreşê ye. Her wiha di vê pêvajoyê de derketina yên binkeftî û serkeftî, ev ewqas pêşketin in, ku di kesayeta we de tên jiyandin.

Ger dîqat bê kirin, em dixwazin gelala romanê bi tevlîbûna takekesan ya nav pêvajoya şoreşê, nav pêvajoya partîbûyînê, nav şiyarbûna netew û pêvajoya azadbûyîna civakê bidin destpêkirin. Romana şoreşger bi wateyekê, peywirdar e ku derketinê wisa çêbike. Lê belê, ew lewazî, qelsî û xumamiyên nayê bawerkirin ên di destpêkê de ku me pê dest bi kar kir, nayê paşçavkirin. Ji ber ku rasteqîn dadixe rastê ku wisa ye. Mirov bi demagojî û bi gotineke, “Ez pir xurt im, pir bi biryar im” nikare derbas bike. Bi rastî jî niha em baştir têdigihîjin ku, hestên sexte û pêşandanên wêrekiyê zêde wate naderbirînin. Em dibînin ku ketina nav asta her cure têkilî û nakokî ne rişt in û encam nagirin. Em destnîşan dikin ku qasî kesayetiyên pir nepixandî, kesayetiyên pir mirî jî, ne denkên dema derketina şoreşê ne. Lê, li rexmî hemû hewldanan, ji ber ku derketina şoreşgerî pêwendiya xwe bi ponijîn û tempo ya şênberiya PKKê ve neda avakirin, çalexwariya pêşketinan bi rêbazên zehmet hate zelalkirin.

Tîpê me, ji hemû taybetmendiyên nêvengê wiha re hindêk vekiriye. Her wiha vê, ne bi eybkinê ji bin derketin, ne jî bi sergirtinê- ji nav derketin nêzîkatiyek rast nîne. Ya pêwîst e bê kirin, qasî selimandineke rast a rasteqînê, ne çarenûsbûna vê daxistina rastê ye. Lewma dema ku a kevin tê rûxandin û tê derbaskirin, divê bê dîtin ku di wergirtina yê nû û înaşkirinê de pir tişt pêwîst dikin, ev yek ji bo me jiyandî

ye û biryarkirin, hêza azîm û viyanê re vegerandin û dîsa di her sehayê de karkerî û hewldanê bi rengekê encam wergirtî kirine.

Gava ku me hewl da tîpekî wisa bixin nava gelala romanê, qasî daxistina aliyê zanîstiyê, aliyê wî yê hunerî jî pêşxistin me pêşçav kir û bi vî awayî me xwest nêzîkatiyeke wiha pêş bixin. Niha em vê gotûbêjê dikin. Bi wateyekê roman tê pêş xistin. Bi gotineke rastir, êdî pêşketinên di nava jiyane de ber bi nivîsandinê ve diçin. Ew pirsên timî me dipirsîn, pirsên romanî ne. Çawa çêbikin? Çawa bijîn? Ev pirs, pirsên herî zêde tê pirsîn in; tesadûf nîne. Hema her roj têkilayî bi libatan kirin heye. Ev, vesazîkirina ji nû ve diderbirîne û ziraviya kar dadixîne rastê. Bi taybetî di aliyên hin têkilî û libatan de bertek raberkirin, arezû û xwestekên şewaza kevin redkirin, şunê de xwestek û viyana şewaza nû derxistin û bi kevneşopîya civakê re, di asta damezraka malbatê de ketina nav têkoşinê peyda ye. Tevahî aliyên ve çonayetiya rasteqîna malbat, eşîr û babistîne derêxistin, bandora wan li ser jiyane dîtî û bi wan re şerkirin; dîsa gihîştina pergalên nû, şewaza derbirîna têkilîyên nû, hîtap û uslûba wan, her roj kevin şewitandin-rûxandin û ber bi avakirina nû ve rê wergirtin, jiyanê romanî ye û ev bi ponijîn e. Em dibînin ku di kevneşopîya romanê de babetên herî zêde tînan karanîn, asta hestan e. Asta zanebûnê bêtir bi derbirînen zanistiyê tînan nixandî. Bêguman roman asta zanebûnê tevî naveroka xwe dike. Lê bi giranî asta hestan û şewaza derbirîna giyanê dixwaze bigire dest.

*Bêguman ji derve çavdêrek dikare romanekê binivisîne,
lê em dikarin bibêjin ku romana herî baş rasteqîna
tekoşîna Kurd dê ji milîtanên ku rasteqînê bi germî dijin
were pê.*

Romana Şoreşgeriya Kurd Rasteqînêr e

Pêşketina civakî, di bingehê bi xedarî rexnekirina rasteqîna civakî ya ku bi her awayî kesayetiya pêwîst e bê terkirin de xwe dide axaftin û derdikeve rastê. Bi vî awayî di bîçimê jiyana ku yekîna têkiliyên civakî yên ku kesayetiya tê pejirandin dide axaftin, rastîneke guhêrker û dahûrîner diderbirîne.

Di şêkilgirtinên netewî de qasên veguherîna çonayetî, dibine qasên şoreşî. Ji bo pêkanîna her pêkhatiya civakî, şoreşa ku tê wateya serûbinbûyîna bingehîn, di destpêkê de li warê zanistiyê pêş dikeve. Pêşketina zanistî bi xwe re weke bêtir şênber li ba rêxistinî û çalakmendiyê; felişandina têkiliyên jorsaziyê ku êdî li pêşiya jiyane teng û weke astengekî tîn, mîna peywirekî girîng datîne pêş xwe. Bêguman tevgera şoreşger hewldanên xwe yên ramyarî, li dijî raman û bîrdoziyên kevin di rêjeya têkoşinvedana rehdar de, naverok û xeta xwe ya bîrdozî derdixe rastê. Dîsa vê têkoşinvedana xwe li hember dezgehên jorsaziyê gava ku didaxîne hewldaneke pratîk, êdî di nava qalîkên zagonan da cîbicî nabe. Nikare bi azînen zagonî û aştiyane qîm bike. Bi azînen dijwarî dixwaze rasteriya siyasî vebike û lewra pêşketina siyasî pêwîst dibîne. Her wiha pêşketina şoreşgeran destpêkê di warê bîrdozî û ber bi çûyîne ve jî di warê siyasî de derdikeve rastê. Şîdeta şoreşê, di rêjeya

sepandina rêxistinî û ponijîn de, têkoşîn ber bi warê leşkerî ve dişemite. Her wiha pêşketina şoreşê ya bîrdozî û polîtîk berdewam dike û diçe. Ger xwe bigihîne serkeftinê wê gavê jêrsaziya xwe li rasta veguherîne tîne û teşeyê hilberîna kevin dirûxîne. Ew têtikiliyên ku astengî çêdikin belav dike. Têtikiliyên mulkiyeta nû di destpêkê de ji bo pêşketina hêzên hilberîna çarçova dest didin ava dike û hewl dide ku pêşketina xwe temam bike.

Ev têkoşîn di heman demê de şerê hestan e. Hezkirin dikeve hundirê vê, weke derbirîna ponijîn evîn dikevê; wekî din nîşanên korbê û heta xiyamet tê vegotin. Dîsa têtiginên kirêtî û xweşikî dikevin dewrê. Tîpên berwenda û qehreman tîne pêşxistin. Ev tev hinek jî bi razberkirinê ve tê çêkirin. Yanî di bingehe çavderiyê de şûna yek bi yek kesayet bê vegotin, hindik zêde hemû kesên ku tevlî pêvajoyê bûne taybetmendiyên wan ên hevbeş di romanê de tê vekirin. Ev razberkirinek e. Ji şênberiyê razberkirin, ji asta razberkirinê jî tim û tim daxistina takekesan û pêşketina dema bê bi çavderiyê sepandin, dibe teknîka romanê. Her wiha hinek hêman di hinek qonaxan de bi ponijîn tê vekolandin. Ku qonax baş neyên vekolandin, hêman jî baş nayên vekolandin. Heta hinek aliyên hêmanan, di hinek qonaxan de zêde tê vekolandin. Di hinek qonaxan de ji wana berhem namîne. Yek jî têtikilhev tê vekolandin. Yanî vekolandinek tenê bi serê xwe ne pêşketina hestan e. Bandor û bertek di nava hev de ye. Rik, hezkirin; xafil, şiyar; şoreşger, dij-şoreşger di nava hev de ne. Dîsa tîpê bintûte û tîpê balkêş ku li hember wî derdikeve di halê pevçûnê de ne. Carna ev

pevçûn gur dibe, carna jî gihanekê pêk tîne û ber bi çareseriyê ve diçe. Carna jî dixitime û dikeve nava qeyranê. Yek jî tê veguhertin. Heman veguherînê dijî. Dema ku vediguhere, carna tê qezenckirin, carna jî tê wendakirin. Carna tê derbaskirin, carna jî tê pîrozkirin. Weke ku têkilî û nakokî ji têkilheviyeke wisa difilitin, ber bi pergal û asteke pêşketîtir ve diçin, carna jî dikevin nava xeniqandinekê û dimirin jî. Pêwîst e Roman, di bingehe vê teqalê de bê gihandin derbirînekê.

Bi taybetî, di gelaleyê de mînakdayînê, min ji xwe da destpêkirin. Li ba vê yekê em kesên din jî didin axaftin. Wisa tê fêmkirin ku emê gelek kesan bidin axaftin. Her kesê ku diaxive, di kesayeta xwe de gelek rasteqînan tîne ziman; qasî aliyên bingehîn, aliyên talî jî datîne rastê. Qasî aliyên ku giştî bi xwe ve girê didin, aliyên eksantrîk jî hene. Lê bi sentezkirineke ku piştî van tevan bê çêkirin, em dikarin romanê şênber bikin.

Jixwe di romanên de bi giştî kes, viyan , hest û azwerî diaxivin. Ger ku em jî, bi vê wateyê takekesan bidin axaftin (bi taybetî ku ev hindik zêde giştîbûyînekî tînin ziman) ev azîneke rast e. Di virê de ya girîng ew e ku veqetandina tiştên bingehîn û talî bê çêkirin, yê bingehîn ê civakî-netewî û heta mirovanî bê dîtin, di nava kitekitan de neyê xeniqandin û yê zêde ne balkêş in, asta xwe ya temsîliyê nîn in, di nav re neyê heşandin.

Tebî hêza ziman û uslûp jî pir girîng e. Jixwe rola hunerê di virê de ye. Ev war, wareke ku pir afirandêrî dixwaze. Jiyana wê jî, hindek hunermendane ye. Vegotina wê jî, bêguman dê wê temam bike. Gelala tê pêşxistin jî, wê di vê

çarçoveyê de be. Dema ku em, hinek tîpan di nava vê çarçoveyê de didin rûniştandin, em carna yên ji zindanê derketine jî didin axaftin. Ji ber ku yên ji zindanê derketine, xwedî hinek rasteqînên jiyane ne. Ger ku rasteqîna dijwar a zindanê neyê dahûrandin, hemû hest û asta jiyana wan bi tevahî aliyên xwe ve neyê ser ziman, roman nayê temamkirin, dê kêma bimîne. Her wiha dana axaftina yên ji zindanê derketine, pêwîst e bê domandin. Qasî gelek aliyên wan ên erênî, aliyên xeternak û rizî jî hene. Ji van hinek tîp bi cinewirî, hinek tîp jî bi qehremanî derketin; ev daxistina rastê û dîtina pêwîst e. Yên ku li ser navê hest û azweriyan pergalê bi rengê herî pûç dijin û pergalê dihebînin hene. Hem jî ew kesên ku vê bi rûpoşa şoreşgerî dikin, me dît ku ne hindik in. Wêjeyeke sexte ya zindanê, bêriya pergalê, hate xwestin ku li ser navê bêriya şoreşî daxînin rastê. Heta nepixandin û demagojî pir zêde ye. Ji ber ku jiyana pratîk û şênber nîne. Bi vî awayî zemîne sextetiyê zêdetir xurt dibe. Pêwîste rexneya vê bê çêkirin û hê jî em li ser vê disekinin.

Bi kurtasî, tengasiyên negihîştina jiyana nû û teşeyên têkiliyan tên jiyandin. Roman di vê wateyê de bêtir dikare ber bi şênberiyê ve biçe û hewl dide di civê civakî de derkeve pêş. Roman hindek jî ev e.

Ya eşkere ew e ku malbat û jina dîl perçe dike; û dîsa hevkarmandiyê belav dike. Têkiliyên jin-zilam ên di nava malbatê de belav dike û rûpoşa wan dixîne. Kê çi ye, çawa ye; derdixê rastê. Ji pirsên “Çawa bibe” angû “Çawa bijîn”

re bersivan digihîne. Bi vî awayî ev jîyan, bi rastî jî tam dibe kelûmelê romanekê.

Jiyanê kê m zêde vê yekê anî ziman û rengê xwe da gelala romanê. Tebî hinek babet hene divê zêdetir bêne pêşxistin. Tenê yên jiyandî anîna ziman, wê bibe bîranîn, ji ber ku roman vê kategoriyê derbas dike. Roman, hindê a ku dest bi ajdayînê kiriye bi avakirina hindê xeyal û hêza gelaleyê vedike û ber bi çawa bibe ve dibe. Dikare bi geş pêş bikeve û dikare bibe dara azadiyê ya baş. Lê dibe ku aliyê çalexwarî jî bikeve. Di virê de erkdariya romanê heye; dikare asteke tam azad a pêşketî bigire; dikare bi rengê dara azadiyê , şewaza jiyana azad bibe bandordar. Dar, bi awayekê din jî şîn dibe, zîl dide û mezin dibe, lê ku neyê xwedîkirin dê roman çalexwarî pêş bikeve, nikare zêde bilind bibe. Dîsa ji dê her cure xeternakiyan re vekirî be; dê bibe pêşketineke pûç ku xwe negihandiye hestî û goşt. Zêde estetîka vê pekhateyê nîne, lewma dikare birûxe. Roman, dikare vê hindê asteng bike.

Roman, di derbarê diviya çawa bibe de xeyal û gelala xwe dixwe dewrê. Îdealîzm, xîret û azweriyan tîne ziman. Baş e, bi tevahî ev e, yan na? Naxêr! Zîldayîna rastînekê heye; heya ku ev zîldayîn neyê dîtin, nivîsandina romaneke rasteqînî gengaz nîne. Di hundirê civakê de zêde şensê nûbûyînê nabîne, nikare derbirîna yê kû hatiye qedandin bike. Roman tam pevbestînek û gelaleyek nîne. Rewşa zîldayîna rasteqînê bi hewldaneke mezin, bi hêza gelale û bi hêza xeyalê anîna ziman e. Di bingeh de bi cureyek çalaxmendîya cuda, tê wateya temamkirina jiyandina li çiyekî. Ji ber ku yê tê jiyandin bi kiryarî jî, hindê ev e. Yanî bi gor zanistiyê, bi

gor çîrokê hin tişt hatine jiyandin, lê gelale û xeyal jî hene. Yên nehatine pêkînanandin, yên hatine çalexwarîkirin û dîsa yên ku saxlem pêş ketine hene. Va, roman wê van bîne ziman.

Tebî em ji vê re dibêjin hunereke estetîk jî. Tevahî erkdariya hunerê ev e. Jiyane estetîzekirin, bêtirîn xweşikirin peywira hunerê ye. Tê wê wateyê ku wê roman jî bibe xwedî erkdariyeke wisa. Tebî di virê de yên tîn pejirandin, yên nayên pejirandin û yên tîn redkirin, yên nayên redkirin hene. Yanî wergira wê pir berfireh e; em ji avakirina pêwendiyê bi welatparêziyê re bigirin, heya destgirtina taybetmendiyên baş ên şervanên rêxistinê, wergir û fireh e.

Romaneke şoreşger, kesekî statûkoperest qet nikare binivîsîne, nikare di nava bîra xwe de bihewîne. Dîsa yê ku hemû asta partiyê nedîtibe, nejiyabe nikare zêde xwedî îdîa be. Ji derve çavdêrek bêguman dikare romaneke binivîsîne, lê em dikarin bibêjin ku romana herî baş dê ji milîtanên ku rasteqînê bi germî dijîn were pê. Romana rasteqînê, ji nava hewldanên milîtanê şoreşger derxistin guncaw e. Romana rasteqînê, hin kes dikarin di vê kategoriyê de binivîsin. Di vê mijarê de hin tîpên ku em dibêjin hunermend, bêguman ji derve ve jî, bi çavdêriyekê dikarin binivîsin.

Bilindbûyîn

Jiyîn...

Rasteqîna civakî, mirovên ku hindek xwedî hiş in qet nade jiyandin. Tu rasteqînên civakî bi qasî ya me takekesê naperçiqînin, di nava êşan de nahêlin û di nava nabosên mezin de nadine girtin. Va, em izdirab û tenêtiya vê ya mezin dijîn.

A ku ez dikim, ji rizîbûnê wêdetir, di bingeh de qêrîna wê civak û wî takekesî ye ku îdîaya xwe wenda kirine; viyana xwe him fermî û him jî bi kiryarî veder kirine û di nava êş û tenêtiya mezin de ne.

Di bingeh de li hember civakê ev rasteqîna serhildanê ye.

Di rasteqîniya me de ji bo takekes her tişt ewqas neyinî ye ku, mirov nikare qala çî mafê takekesî bike. Ev tam jî karê wêje û rewşenbîran e. Zanist civakan vedikole, dîroka wê dîroknas vedikolin, siyaseta wê siyasetmedar û zanistiyên siyasî vedikolin. Lê takekes bi xwe jî ji hêla wêjeyê ve tê vekolandin. Lê mixabin, di nava me de nehatiye lêkolînkirin; êş û dilşadî nehatine nirxandin û takekes di hundirê tenêtiyêke nayê bawerkirin, her wiha bêşiyarbûnî, bêbawerî, bêewleyî, tirs, endîşe û bêhêviyê de ye, ji her aliyê ve hêza jiyînê wenda kiriye û dişibe çivîkeke ku per û baskên wê hatine şikênanandin û ne diyar e ka dê bi kû derê ve biterike.

A ku ez dikim, hindek perpitandina vê ye, ger hindek gengaz be bibaskbûn û gengaz be derbasbûna firînê ye.

Rewşenbîrên me yên ku xwe sipartine rastîna civakê nînin.

Her ku ji rasteqîna civakî dûr dibin, ber bi zemînê netewa serdest ve dişemitin û wisa rewşengerî pêk tê. Ji bo bûyîna rewşenbîrî, behremendiya şoreşgerî ya rastîn pêwîst dike.

Ger ji hemû aliyan ve bi rasteqîna civak, gel û pergala civaka xwe tê bigihîje, ev yek bi xwe re pêwîst dike ku pergala zilma pir giran bibîne, vebikole û hilbikole. Ev jî têr nake, ji ber ku bi hemû aliyan ve dan û standina henase girtina civakê asteng dike, divê bertekê li hemberê raber bike. Ev jî ji aliyê zagonan de, li ba me tê wateya tawanbariyeke mezin. Heta ger rewşenbîr dixwaze pêş ve here û bije, neçar e ku vî zemînê terk bike. Zagon, hemû saziyên wê, ya herî girîng jî hêzên ewlekariya wê fersend nadin ku rewşenbîr gotineke piçûcîk jî bike û wî tînin ber xala “vê nêvengê terk bike!” Ya yek-du gotinan dibêje, yan jî nabêje. Ger bibêje jî, pir çalexwarî, diqewêre û hindek bi gora pergalê dibêje. Encam, rasteqîna me dîsa di ciyê xwe de dimîne.

Her wiha ger em ji bo xwe qala ronahîbûn û rewşenbiriyeke bikin, pêwîst e ku çonayetiyeke wî ya şoreşvaniyê hebe.

Ger hatina halê takekesê serhildêr pêk neyê, mirov nikare bibe rewşenbîr.

Mînak em dikarin Îsmâil Beşikçî, tevî ku ne Kurd e, weke rewşenbîrekî Kurdistanê binirxînin. Xwest ku bi gor rasteqîna me ya civakî hindek azad birame. Bi rastî jî xwest ku di vî zemînê de birame.

Va, li rastê ye.

Rewşenbîr, di nav me de kom û tuwêja civakî ya herî metirsîdar diderbirîne.

Tê wateya takekesê ku wijdana xwe pir erzan firotiye. Ez ji vê re di wateya rastîn de nabêjim rewşenbîr, dibêjim ê sexte ango “*rewşenbîrê*” ku li ser navê pergala mêtîngeriye şikestiye. Lewma ev tîp rewşenbîr êşê ranabihîse, îro ji hêzên hevkarîmend jî wêdetir, mirovê vala ye.

Vala...

Di bilêvkirina rastînê de vala ye. Lê civakê bêzanebûn hiştinê de pir metirsîdar e. Di hundirê hevkarîmendiya jîrekatiyê de ye. Warê jîrekatiyê û giyanî jahrî dike, bêyî ku pê bihese, destekeke mezin berpêşî temsîlkarên pergala zilmê dike. Pêwîstî heye ku rewşenbîr, bi vî rengî tûşî rexneyê bê kirin.

Sedemeke vê jî, di bingeh de rewşenbîr berjewendiyên xwe di saziyên mêtîngeriye de dibîne. Naxwaze ku vî zemînî bişikîne. Tiştêkî ku Kurd bidê nîne. Jixwe rasteqîna gelekî ku hatiye bédengkirin, her wiha sazî, viyan û berjewendiyekî ku karibe pêşkeş bike jî nîne.

Ji ber ku rewşenbîr hindêk burjûvayê piçûk e, li benda berjewendiyê dimîne. Ew jî di Kurdan de nîne. Saziyeke ku karibe bi Kurdistanê ve têkildar berjewendiyê pêşkeş bike nîne. Ji ber vê yekê rewşenbîr ji vir direve û ji wan ezbeniyên xwe yên ku dilsozê wan e, hetanî dawiyê xizmetê dike. Ji ber vê yekê, li ser bingehê rastîna welatê me, qalkirina ronahîbûnekê pir zor e. Ger bibe, dê bi şêwaza şoreşgerî be û her tiştî bigire berçav. Jixwe yên ku vê dikin, em in ku hindêk di zemînê şoreşgerî de bi rê ve diçin.

Ên ku weke rewşenbîr xwe dihesibînin, ji gihandina rastîna gel wêdetir, di hundirê nêvengeke bêtalox de ne ku, di radeyeke dawî de hatine çexwarîkirin û ji çavên dil û ramanê hatine pêmenkirin. Demagojîk in û ji ber ku pêwendiya zimanê wan bi rastînan re tune ye vê metirsiyê zêdetir dike. Lê zimanê wî rewşenbîrê ku pêwendiya xwe bi rastîne re tune ye; barkêşê nexweşiyên jîrekatî û giyanî ye û weke ku tê hizirkirin jê zêditir pêwîstî bi hilkolîne heye.

Di me de ku hestên pîroz pêş nakevin, takekes û her ku diçe rastîna civakê dernakeve rastê, təkiliya xwe bi vê rewîştî (karakter) rewşenbîr ve heye û ev şûngeha rewşenbîr ku li ser navê dijmin barkêş, xapînok û çexwarî ye, pîrsgirêkeke mezin çêdike.

Şewaza birêxistina şoreşa me; dê di destpêkê de hindek xizan, gundî, şivan, kedkar û tuwêjên (kesim) civakê yê dîtir bi hilberîne re dahûrîne û dora dawî were rewşenbîr. Lê di vir de pêşketineke berevajî mijara gotinê ye. Rewşenbîr, ji ber ku yê herî di pêş de tayê berjewendiyên xwe pêş dixîne, hindek rewşengeriya xwe di destê yekem de bi sazîyên mêtîngeriye ve girê dide, vê bi dexesiye dike û ji ber ku vir weke yekane çavkaniya jiyane dibîne

Beriya ku romana Kurd were nivîsandin, dê were jiyandin.

Ger jiyîneke tirsnaq pêk neyê, di me de nivîsandina romanê ne gengaz e. Bi vî aliyê xwe ve, bi gor pêvajoyên şoreşgerî yê weke şoreşa Fransî û şoreşa Rûsî şûngeheke xwe ya berevajî heye. Ew şoreş girêdayî ronahîbûneke çend sed salan û dahûrandineke (tehlîl) teorîk. Di şoreşa Fransî de çerxa ronahîbûna bijare û bi bêriya wê jî ronans heye. Dîsa nîfşa wêjevanên mezintirîn mijara gotinê ye. Ew teyisîna

şoreşê ya di demeke kurt de, weke pratîkî hatiye dahûrandin. Lê xwe dispêre zemînekî pir xurt. Zemîne dîrokî, civakî û rewşenbîrî pir xurt e. Bi çend serhildanan encamên pratîk tên wergirtin. Şoreşa Rûs jî xwedî taybetmendiyên cewaz in. Hema bibêje beriya sedsalê xwedî amadekarî û nîşê wêjevan ên mezintirîn e. Dema ku Çernîşevskî dahûrandina yekem a feodalî û koletiyê da çêkirin, Lenîn jî tê de, hemû wêjevanên Rûs ev weke palpiştiya herî mezin dîtin. Di şoreşa Çînê de jî, dîrokeke xurt û hêza wêjeyî-ramyarî ya Çînê heye.

Va, dema ku em tîna rastîna Kurdistanê, kar vedigere berevajiyê. Her tişt hatiye wêrankirin. Çi tevgerên ronahîbûnê ku tu karibî xwe bispêriyê tune ye. Berevajî bi destê Kemalîzmê tîgîn û saziyên Rojavayî ku tê veguhastin Enedolê, hemû jêrsazî û jorsaziya komarê, ji bo rastîna Kurd û hebûniyên çandî yên li Enedolê, ew tevgera wêrankirin û tunekirinê ye. Raman û saziyên Rojavayî ber bi wan ve veguhastin û nasdarîkirin na, wê hêza ku jê re hatiye dayîn bi kar tîne û ji holê radike. Bi vî awayî çespendineke berevajî ya metirsîdar heye.

Çawa ku me tîgîneke “Çawa Bijîn” avêtibe rastê, ev yek ji bo rewşenbîr jî derbasdar e.

Pêwîst e bersiv bêne pêşxistin ji bo rewşenbîr çawa bije.

Ger em dixwazin rewşenbîr derxînin rastê, ev pirs pir girîng e. Di bingehe bêgaviyan de bûna rewşenbîr nabe. Da ku rewşenbîr pêk bê, bijartineke azad a di lehê saziyên mêtîngerî de, ger hebe hindêk bawerî û zanebûna te, xwe ji bo zemîne civakî pêk bîne. Dê bi zextê nebe. Ji ber ku ciyê

rewşenbîr lê peyda dibe, zext nabe. Ger hebe jî, dê bi misogerî li dijî derkeve.

Va, di vir de rewşenbîr pêwîst e xwe bi her alî ve biçek bike. Bi wateya bêteşe bi çek girtina sermil rewşenbîrî pêk nayê.

Asta ronahîbûnê nehatiye wergirtin.

Ronahîbûna rastînî dikare di zemînê gerîla de pêş bikeve. Ev jî karekî pir xweser û karê hewldanên ponijînê ye.

Em dikarin ji vê re bibêjin ronahîbûna çekê. Her wekî ku çek dide ronahîkirin, pêwîst e çek jî were ronahîkirin. Vêga di nava me de çek hindêk tarî ye, bi rengê ku pêşiyê hatiye ronahîkirin naxebite. Her wiha tam li hedefê nade. Teşeyên din ên biçekbûnê jî pêwîst in.

Wêje Hîmê Giyanê ye

Şoreşa ku di jorsaziyê de dest pê dike, her wiha jêrsaziya xwe li veguherînê rast tîne, pêş dikeve û tekûz dibe. Di vê derê de pirsra herî girîng ku bê bersivandin ev e: Erka wêjeyê çi ye? Ango pêwîst e bi giştî huner, bi taybet jî wêje û dîsa ew romana ku beşek girîng a vê yekê ye bi pirsra ka erka şoreşî çi ye, ku em bibersivînin. Ger huner nebe em nikarin qala civakan bikin. Lewma huner, amrazekî jêneger e, ji bo civakbûyîn û pêşketina civakî. Bi taybetî, ji ber ku mirov nêzîkatiya xwe ya li hember xwezayê bi zanistî û bi polîtîkayê tam nikare dahûrîne û nikare giyana xwe bi têrbûyîneke daringî têr bike, wî ber bi teşeyê têrbûyîbûneke cewaz, yanî ber bi hunerê ve dibe. Di vê wateyê de huner, derbaskirina pêdiviya giyanê esas digire. Bêguman pêwendiya vê bi raman ve heye. Bi hêsanî mirov dikare diyar bike ku huner, warekî pir xweser diderbirîne.

Gelek teşeyên curbicur ku xwestekên giyanî di nava xwe de peyda dikin, weke berhemên hunerî derdikevin pêş me û her wiha têrbûyîna arîşî (manevî) pêk tînin. Berhemên pergale jî dem bi dem hunerê bandor dikin. Dîsa pêşketina polîtîk jî pir nêzîk ve pêwendiya xwe bi huner re dide avakirin. Lê ji van tevan re em nikarin bibêjin huner. Di aliyê din de, di polîtîka û aboriyê de mirov dikare qala hunerê bike. Gelek bîrdoziyên curbicur nêzîkê huner dibin.

Di virê de ya bê têgiştin ev e ku; huner ji faktorên civakî yên din zêde bandor digire, lê bi wana re nabe jêbûnî ango dibe siyeke wan a pasîf. Lê belê weke pêdiviyeye çîst û jêveneger jiyandin û hîskirina wê mijara gotinê ye.

Dikare bê gotin ku jiyân, bi gor pêdiviyên mirovatîyê tê şekilkirin, di virê de tevahî amraz û azînen ku tîn dîtin, dikevin berfirehiya hunerê. Bûyera ku em dibêjin dengekî xweşik, dimenê bi çav xweş tê, helbest ango destana baş a ku hîtabê giyanê dike weke cureyekî hunerê tê nirxandin. Dibe ku ev tunebin jî jiyân bidome, lê ev yek razberkirinek e. Di her nihêrtinê de heman veqetandina xweşikbûn û kirêtiyê heye. Dîsa di her nêzîkatiya giyana mirov de tiştên ku li xweşê diçin û naçin hene. Libat û tevgerîna baş heye, libat û tevgerîna şaş heye. Lewma Civakek yan jî takekes her çende ku bilind dibe (bi taybetî dema ku çalaktiyên hunerê dibe mijara gotinê) ku pêşketin hatibe pêkînanandin yek jî di vî aliyê de dibe derbirîna pêşveçûyînê. Yekî ku di nava teşeyê hunera pir paş de maye ango di nava teşeyê libata pir paşdemayî de seyr dike û diçe, ji hovebertiya wî tê qalkirin. Kesayeta ku kûrbûna giyanê û dewlemendiyê bi xwe re peyda nake, ji mûzîk, dîmen û bi her awayî teşeyên libata huneriyên cûrbecûr ve bandor nabe û nakeve ferqa ve yekê, rehên jiyana wî ziwa bûne. Lewma huner, erka xwe ya civakî bêgotûbêj e. Bêyî wê jiyân tenê dikare nêzîkê jiyaneke ajalî seyr bike. Sînorê ku ajal, bi mirovatîyê re dibe yek, dikare biderbirîne. Ev, ne jiyaneke ku were pejirandin e.

Bi vê wateyê di her qonaxa pêşketina civakî û pêngavên çonayetî de rasteriya pêşketinê ya hatiye pêkînanandin, di heman demê de rasteriya (rasteqînî) pêşketina hunerê jî dide

diyarkirin. Jixwe qonaxên civakî yên serûbinbûnên girîng, di heman demê de bi hewldanên hunerê ve darîçav dibin. Her serûbinbûyîn di destpêkê de li warê hunerê pêş dikeve; hem hunerê bandor dike, hem jî jê bandor digire. Bi taybetî qonaxên şoreşî, weke ku bi hunerê tên amadekirin, di gihandina teşeyên çonayetî û xurt de bandorekî girîng çêdikin. Huner bi vê wateyê li hember zoriyên jiyane henase wergirtineke fireh e. Yanî ew giyana mirov a ku teng bûye, bi hemû behremendiya seheka (hîskarî) xwe ve firehkirin e. Bi tiştên heyî û kevin qîm nekirin e. Qîmpênanîna wê jî, hêz qezenckirin e. Dikare pênasî şoreşa hunerî wisa bê çêkirin.

Civak û welatê Kurdistan dema ku dibe mijara gotinê, bi pênasîya giştî ya guncîn a hunerê tiştî ku dikare bê gotin, tevahîtiya civakê di mercên feodal û mêtîngîriyê de hatiye rewşeke ku nikare henase wergire û xwe bide pêşxistin û ev yek jî, li ser hunerê bandorekî pir neyênî çekiriye. Lê belê di vir de ya herî girîng ev e: Gel, di gelek dezgehên jorsaziyê, têkilî û hêzan de tevî ku pir zorayî kişandiye ango hatiye qedandin, lê sînordar be jî, xwe tenê bi huner dikare bide jiyandin, dîsa derbirîna nasnameya xwe dikare tenê bi hunerê bidomîne. Em vê yekê dibînin. Ev yek jî hêza huner nîşan dide. Huner dibe taybetmendiyeke civakî ya ku belkî jî dawî bin bikeve û bê wendakirin.

Mêtîngerî Hunerê jî Înkâr Dike

Mêtîngerî, di heman demê de ji bo pekanîna qirkirina hunerê hendazetiyekî (pîvankarî) mezin nîşan dide. Qirkirinên di her astê de ku li Kurdistanê hatiye pêkînanandin, di rêjeyeke giring de qirkirina hunerê jî pêk aniye. Lê huner, ji ber ku hindêk bi giyanê ve girêdayî ye pir û bêtir zindî ye, di nava kategoriya yên dijîn de cî digire û aliyê xwe yê arîşî de giraniyê dide çêkirin, ew qirkirinên ku di şertên daringî (madî) de pêk tên, qasî wan qirkinê napejirîne, ango vala derdixe. Huner, xwedî taybetmendiyekê wisa ye jî.

Lewma civaka Kurd, di rasteqîna gel de nasname, kêma zêde berdeyamkirina bi huner tê fêmkirin. Bi taybetî folklor û mûzîk bûne sebeb ku nasname netew di rewşeke diyarî de xwe li ser piya bihêle. Lê gelek alî û çalakîya hunerê hatiye tewiştandin (parçe kirin) û rastî piştastinê hatiye. Her wiha ji bo hunera netewa serdest bûye amrazekî bikaranînê.

Serdestiya mêtîngerî, di heman demê de serdestiya hunerî ye jî. Ev yek jî derbirîna xwe, destpêkê di nejiyandina rastîna hunera gel, tewiştandin, ji xwe re malkirin û anîna halê nenasînê û piştî jî hunera xwe wek hunera ku ya gelê bindest e, di vê nêzîkatiya nîşandanê de peyda dike. Dîsa mêtîngerî di hemû dezgehên fermî de, bi taybetî, li ser piştewaniya hêza dewletê, ji bo vê yekê şiringa cîhana giyan û hestên gelê bindest da ku baweriya “di bingeh de tu ji

netewa serdest î, wek wî yî, nasnameyekê te yê cuda nîne'' bide çêkirin, serdestiyeke mezintirîn pêş dixê. Her wiha netewa serdest di rêjeya (oran) ku xwe dide pejirandin de, tunekirina netewekê temam dibe. Bi vî rengî nasnama netew wenda dibe û nasnama netewa serdest desthilat dibe. Bi rastî jî ev, di rasteqîna Kurd de rewşeke herî pêş ketiye. Ji ber vê sedemê, li hember rasteqîna netewa serdest berxwedaneke pir hindik heye. Tebî ev yek nîşan dide ku mêtîngerî ka çiqas pêş ketiye.

Nexwe, têkoşîna li hember mêtîngeriyê di warê hunerî de piçûk nayê dîtin. Dîsa di warê huner de pir bi sînor be jî, hebûna nasnama netewî di hinek aliyan de domandin dikare bingehekê çêbike, ji bo derketineke girîng di têkoşîna rizgariya netew de. Di qonaxên destpêkê de bi taybetî, xebata çand û hunerî piştgiriyeke ji netewbûn û têkoşîna netew re dide çêkirin. Heya qonaxeke diyar roleke girîng dilêyîze. Lê heke ku şîdeta siyasî û leşkerî nebe, têkoşîna çandî û hunerî zêde wateyekê naderbirîne û zelal tê dîtin ku erka xwe nikare bide temamkirin.

Mîrov dikare qala nêzikatiya rewşenbîr û mîliyetperestiya hoveber ku di vê wateyê de huner rast nanirxînin bike. Em baş dizanin ku huner, çand û xebata wêjeyê ya ketûber bi rizgariya netewî, bi taybetî jî bi peywirên siyasî û leşkerî têkil hev dikin ango bi vî rengî naxwazin peywirên xwe bibînin, mafê hunerê jî nadin û rê vedikin ji bona têkilhevkirinekê.

Bi pêşketina têkoşîna me ya şoreşger ve hem erkdariya hunerê ya di nava şoreşê de hatiye zelalkirin, hem jî ew çemkên (feraset) çewt ên di nava şoreşê de neyênîya wan

hatiye tehlîlkin. Çawa ku giraniya pêwîst dike ji rola hunerê re hatibe dayîn, li hember karanîna helperestî jî, rexneyên pêwîst hatine pêşxistin. Ka çiqas ev yek rast e, di nava têkoşîna şoreşê ya bilindbûyî de pêşketina hunerî weke aşutekî mezin bûye, li ba vê yekê qasî bandora warê hunerî li warê siyasî û leşkerî, van waran jî li ser warê hunerî bandoreke giran çêkirine. Di vê wateyê de çalaktiya hunerê hatiye gihandin bingehên rast ên erkdariya şoreşgerî. Ji destpêka sedsalê vir ve heta pêşiya wê jî, nasnameya netew a ku dihate xwestin xwe bigihîne asta hunerê, weke dêwekî hilperîne pêk aniye û ev tenê bi têkoşîna siyasî û leşkerî derketiye rastê. Lê, li ba vê yekê erkdariya hunerê kêmbûye, tam berevajî zêde bûye. Her wisa ku şoreşa Kurdistanê serûbinbûneke girîng dike, şer ji hemû girseyan re bûye mal, xwe kûr dike, her çî û tebeqeyî digire nava berfirehiya xwe, vê yekê didomîne, li ba vê yekê kêmbûyîna erkdariya hunerê bila li vir bimîne, em dibînin ku bêtir zêde bûye û hatiye halê pêdiviyeye şênber. Girseyên gel, bi mûzîk, folklor û wêneyên şoreşgerî bêtir hatiye rewşeke zindî û ji bo teşeyê jiyaneke baş hewl dide ku zêdetir xwe lêhatî bike. Yanî di vê wateyê de bi kiryarî şoreşeke hunerî tê jiyîn. Lê li rexmî vê diyar e ku, ev yek nayê terkiserkirina jixweberiyê, tam berevajî pir êşkere ye ku pêdiviya xeteke huner a pir rehdar û xebata wê ya pratîk heye. Her wiha ji bo derbaskirina kêmasiyên heyî mîna afirandina eniya hunerê û berê xwe dayîna xebateke wisa hem pêdivî ye, hem jî sehayek e ku ji pêşketina şoreşî re tevkariyekê çêdike.